

Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukariu Lietuvoje

Vytautas Jokubauskas

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Herkaus Manto g. 84, Klaipėda, el. paštas pilsotas@yahoo.com

Anotacija. Straipsnyje analizuojama sporto įtaka šaulių kariniam rengimui tarpukario Lietuvoje, išskiriant sportavimo svarbos idėją bei praktinę šaulių veiklą. Įvardijamas pagrindinės šaulių sportinės veiklos intensyvumas, kryptis, pasiekimai, lyginamajame kontekste pateikiami statistiniai duomenys. Taip pat atskleidžiama, kokią įtaką šaulių sportinei veiklai turėjo kitų tautų, čekų ir suomių, paramilitariniai judėjimai, kurių veikla LŠS plačiai domėjosi ir lietuviškoje periodinėje karinėje spaudoje taikė kaip sektinus pavyzdžius. Analizuojamai sakalo (ček. *sokol*) įvaizdžio ir asociacijų su čekų organizacija aspektai.

Esminiai žodžiai: Lietuvos šaulių sąjunga, sportas, karinis parengimas, čekų Sokol, Suomijos Suojeluskunta, paramilitarizmas, šauliškumas.

Abstract. The article analyses the influence of sports on the military training of the Riflemen in interwar Lithuania by highlighting the idea of significance of athletics and the practical activities of the Riflemen. It points out the intensity and type of the Riflemen's main sporting activity as well as their achievements; statistical data are provided in a comparative context. It also reveals the influence of other – Czech and Finnish – paramilitary movements on the Riflemen's sports whose activities were in the focus of attention of the Lithuanian Riflemen's Union and were used as model examples in the Lithuanian periodic military press. The article addresses the aspects of the image of falcon (Czech *sokol*) and the associations with the Czech organization.

Keywords: Lithuanian Riflemen's Union, sports, military training, Czech Sokol, Finnish Suojeluskunta, paramilitarism, šauliškumas (acting like a rifleman).

Įvadas

Lietuvos šaulių sąjunga (LŠS) tarpukariu buvo viena gausiausių organizacijų, kurios veiklos spektras buvo labai platus, tad galima konstatuoti, kad *šauliškas* darbas ir *šauliškumas* apėmė visą Lietuvą ir pačias įvairiausias visuomenės gyvenimo ir veiklos sritis (bibliotekas, choras, orkestrus, teatrus, kultūrinius renginius, šventinius minėjimus, aplinkos tvarkymą, sportą, paskaitas, vakarones ir t. t.). Buvo siekiama *sušaulinti* lietuvių tautą [40, 15–17], t. y. pasiekti, kad kuo daugiau tautiškai *susipratusių*, išsilavinusių, nepriekaištingos reputacijos lietuvių papildytų LŠS gretas. Nors pagrindinis LŠS tikslas buvo visuomenės rengimas ginkluotai Lietuvos gynybai, akcentuojant, kad kuo daugiau lietuvių turi mokėti naudoti ginklą, bet sportas taip pat buvo svarbi šaulių veiklos sritis.

Sportas įgau(-na)davo politinės bei ideologinės konfrontacijos atspalvį. Tarpukariu Lietuvoje tokios konkurencijos pavyzdžiu laikytinas Klaipėdos kraštas, kur sporto klubai būrėsi tautiniu-ideologiniu pagrindu – lietuviški ir vokiški klubai [44], o žydų tautybės asmenų sporto klubai veikė atskirai. Sportas – tai ir nacionalinę tapatybę formuojanti, palaikanti veikla, kai konkuruojančią grupę ar valstybę galima *simboliškai* įveikti, nugalėti rungtynėse, pademonstruoti *savo* fizinį ar taktinį pranašumą. Ateityje dar laukia istoriniai tyrimai, kaip sportas veikė lietuvių tautinius jausmus sovietmečiu, kokią įtaką padarė atgimimui, kiek buvo svarbios nacijos konsolidacijai (*mes* ir *jie*) krepšinio klubų (Kauno *Žalgiris* ir Maskvos CSKA) rungtynės sovietmečiu.

Galima pažymėti, kad 1990 m. atkūrus Lietuvos valstybingumą, karines pajėgas pradėta atkurti, prisidengiant sportinio klubo veikla – tai gana plačiai paplitusi praktika, greta medžiotojų, gaisrininkų ir kitų veiklų kaip pavyzdžiai įvardintini suomia ir čekai iki Pirmojo pasaulinio karo. Sportas ir karyba turi daug sąlyčio taškų – fizinė ištvermė, jėga, sveikata, disciplina, varžymaisi ir pergalės siekimas, o dalis sporto šakų tiesiogiai susijusios su karine veikla, pvz., šaudymas, mėtymas, bėgimas, plaukimas, orientavimasis nepažįstamoje vietovėje. Žvelgiant iš XX a. pirmosios pusės – tai ir jojimas, važiavimas dviračiu, slidinėjimas. Taigi sportuoti – tai lavinti kariui svarbias savybes ir įgūdžius (ne veltui Žiemos karo metu ne vienas Suomijos sportininkas tapo puikiu kariu). Sportas ir karinių bei sukarintų struktūrų veikla neatsiejama ir XXI a., pvz., 2015 m. įvyko 25-osios Lietuvos Krašto apsaugos savanorių pajėgų sporto žaidynės. Dalis atkurto Lietuvos sportininkų ir olimpiečių taip pat yra ir Lietuvos kariuomenės atstovai. Minėti faktai suponuoja teiginį, kad sportas ir karinis parengimas tebėra labai artimos, o kai kuriais atvejais net identiškos veiklos. Taigi ir istorinis tyrimas, siekiant nustatyti taikytas praktikas, aktualus.

Tyrimo objektas – LŠS sportinė veikla kaip karinio parengimo dalis. Chronologinės ribos apie 1919–1940 m., t.y. nuo LŠS, kaip sukarintos-sportinės organizacijos, įkūrimo iki jos likvidavimo, prasidėjus sovietinei okupacijai.

Lietuvos sportas tarpukariu analizuotas, pateikti statistiniai duomenys [98; 99; 78; 79, 69–73; 76, 793–798; 77, 380], nagrinėtos moterų sporto [43] ir sporto mecenatystės

problemos [42]. Šio tyrimo tikslas – nustatyti, kaip ir kokiais pavyzdžiais remiantis, tarpukariu sportas buvo „pasitelkiamas“ LŠS šaulių kariniam rengimui, tautiniam auklėjimui, įgyvendinant *sušaulinimo* programą. Išanalizavus periodinių leidinių ir archyvinių dokumentų medžiagą, į tyrimo problemą žvelgiama trimis pjūviais: 1) koks vaidmuo teiktas sportui *šauliškame* diskurse tarpukariu; 2) kaip LŠS sportinę veiklą veikė čekų ir suomių paramilitariniai judėjimai kaip sektini pavyzdžiai; 3) kokie buvo šaulių kiekybiniai pasiekimai sporte. Atsakoma į išsikelto klausimą, kodėl ir kaip šauliai kariniam rengimui pasitelkė sportą. Taigi tikslui įgyvendinti keliami trys uždaviniai: 1) nagrinėjamos šaulių sportinės veiklos ideologinės ir teorinės prielaidos; 2) įvardijami čekų ir suomių paramilitarinių organizacijų pavyzdžių pritaikymo Lietuvoje pavyzdžiai; 3) atskleidžiama tarpukariu veikusių šaulių sportinio bei karinio parengimo veiklos intensyvumas bei apimtys.

Mens sana in corpore sano

Sportiškumas glūdi pačiose LŠS ištakose. 1919 m. rugpjūčio 9 d. laiške žmonai Vladas Putvinskis rašė, kad LŠS – „tai pusiau sportinė, pusiau politiniai-kariškai-partizanų organizacija“ [160, 131], anot jo LŠS susikūrė kaip Lietuvos sporto sąjungos skyrius ir pasivadino „šauliais“ [112, 111]. Pirmasis susirinkimas vyko birželio 27 d., o pranešimą skaitė Matas Šalčius, kuris ir pasiūlė šaulių pavadinimą. Tada nutarta, kad dėl galimos vokiečių karinių pajėgų reakcijos oficialiai šauliams veikti saugiau kaip Lietuvos sporto sąjungos skyriui [98, 53–54]. 1919 m. LŠS išleistame leidinyje *Kas tai yra šauliai*, V. Putvinskis akcentavo: „drąsa, kūno ir dvasios rangumas, sielos prakilnumas, pilietinė sąmonė ir sąmoninga disciplina, tai yra ypatybės, kurias šauliai stato pirmon vieton savo tarpe“ [55, 7]. Taigi nuo sąjungos įsikūrimo akcentuota drąsa, disciplina bei dvasingumas. 1920 m. pirmajame *Trimito* numeryje V. Putvinskis retoriškai klausė: „kuriais būdais manoma veikti?“. Pats pateikė atsakymą: „Šviesesnis žmogus tampa, jeigu jis pats mokosi ir eina mokslus mokyklose, tas pat yra ir su kūnu. Yra tam tikras mokslas, kurs lavina, vysto kūno jėgas, vikrumą, ir stiprina sveikatą. Tas mokslas yra sportas; šiuo pačiu tikslu daroma tam tikra gimnastika, mankštymai ir net žaislai. Yra visokių rūšių sportų. Šauliai daugiausia kreips dėmesio į karo sportą, kaipo tinkamą jų tikslui. Tuo reikalu manoma, įsteigus tam tikri kursai, prirengti visa eilė instruktorių, kurie galėtų paskui mokyti sporto visuose LŠS būriuose“ [111, 5]. V. Putvinskis kartojo plačiai žinoma posakį *Mens sana in corpore sano* [51, 241]. 1920 m. LŠS įstatuose įvardyta, kad LŠS yra „karinio sporto organizacija“ [83, 24]. Nuo pirmų veiklos metų šauliai buvo raginami lavintis ne tik „rikiuote, bet ir sportu“, buvo pažymėta, kad „šauliai turi rūpintis karo ir sporto reikalais“ [137, 26–27], vykdyta sporto propaganda [122]. Tarp šaulio darbų – susirinkimų, rikiuočių, švietimo ir t. t. – įvardytas ir sportas [130, 30]. Taigi LŠS Kaune kūrėsi kaip sportinė organizacija, nors provincijoje apvienijo jau *de facto* veikusius partizanų būrius.

Diskutuota, ar moterims priimtina sportuoti, ar tai nesukurs „trečiosios lyties“, kuria įvardintos „jaunos panelės, sportininkės... jos pamėgdamos visokį sportą, netenka savo gimdomųjų organų energijos; ji pereina į raumenis. Dėl tos priežasties pas jas apsieiškia vyriškos savybės, kurios skatina sekti vyrus ir kalbėti apie lyčių lygybę“ [22]. Minėti pavyzdžiai atskleidžia sporto reiškinio naujumą Lietuvoje pirmaisiais nepriklausomybės metais. Ingridos Jokubavičienės teigimu, „visuomenė gana negatyviai priėmė sportuojančią moterį, tapatino ją su išsišokėle, norinčia fizine jėga prilygti vyrui. <...> 3-iojo dešimtmečio pabaigoje, įvedus privalomą karinį parengimą mokyklose bei sustiprinus kūno kultūros dėstymą, išaugo sportuojančių merginų skaičius. 4-ajame dešimtmetyje moterys pasiekė ryškių laimėjimų įvairiose sporto šakose“ [43, 47]. Nors ir vyrų sportas sunkiai skynėsi kelią. 1923 m. Vytautas Putvinskis *Trimite* dėstė, kad LŠS „grynai karinė organizacija, tvirtindavo vieni; ne karinė, bet sportinė, dažnai jiems atsakydavo. Šiaulių šaulių būrys tą klausimą gana aštrioj formoj buvo kėlęs, ir daugelis radosi tokių, kurie tvirtino, kad Sąjunga privalo sportine organizacija likti. Dabar mūsų pakraipa aiškiau apsibrėžė. Yra plati šauliško darbo programa ir gana aiški ideologija. Sportas užima nepaskutinę vietą; į jį žiūrima, kaip į auklėjimo priemonę“ [101, 23]. Pastaroji citata atskleidžia, kad tarp šaulių pirmaisiais metais irgi nebuvo vienodos nuomonės dėl sporto vystymo. Kaimiškoje visuomenėje LŠS turėjo įveikti visuomenės negatyvų, stereotipinį požiūrį, kad sportas tai nenaudinga „zabova“ [138, 22]. 1930 m. vasario 2 d. mjr. Česlovas Ignas Kairiūkštis per Kauno radiją skaitytos paskaitos apie šaulių sportą metu įvardijo dalies visuomenės neigiamą požiūrį į sportavimą, kaip į nereikalingą užsiėmimą, nes sodžiaus žmonės fiziškai dirba, o inteligentija iš savo tėvų paveldėjo gerus genus, todėl sportu užsiima tik „išdykėliai, kurie vengia rimto darbo ir užsiima vien tuo, kad spardo vieni kitiems kojas, gadina sau širdis ir plaučius“ [24, 6]. Todėl šauliai turėjo įveikti visuomenėje buvusius gajus mitus, kad sportas – tai nerimtas užsiėmimas, o lietuviui išvis nereikalingas.

1924 m. *Trimite* kreiptasi: „Ei lietuvi! Tu nebe vergas, tavo siela laisva, taigi nevaržyk ir savo kūno: leisk jam žydati ir būti gražiam! Gražiai sielai privalo būti ir graži lytis, gražus kūnas“ [152, 22], o „kūnui miklinti ir stiprinti sugalvota atatinkami žaidimai, vadinami bendru vardu – sportas. Vienam lavintis nėra smagu ir kai kuriuose atvejuose net neįmanoma. Reikia susiburti“ [108, 646]. Taigi propaguotas korporatyvizmas, kad visuomenės organizacijos pagrindą sudarytų susivienijimai (korporacijos), teigta, kad „vienam žmogui atlikti kuris nors darbas yra sunkesnis daiktas, kaip keliems susibūrus į krūvą <...>. Pratinti į organizavimąsi reikia piliečius galimai jaunesnio amžiaus. Dėl to reikia ypač kreipti domesio į mūsų moksleivijos ypatingai: organizavimą. Jaunuomenė mėgstą organizuotis sulig savo pamėgimo į sporto, lavinimos, meno, literatūros, ir t. t. ratelius. Į tą jaunuomenės organizavimą pas mus reikia pradėti kreipt daugiausiai domės valstybei, ypač į sporto ir lavinimos, organizacijas. Valstybė turėtų šelpti arba išlaikyti savo lėšomis tų dalykų organizatorius“ [139], kad per sportą ir fiziškai, ir dvasiškai išlaisvintų bei apvienytų tautą.

Laikytasi nuomonės, kad „sportas viena svarbiausių kūnui stiprinti priemonių. Stiprūs būdami kūnu, būsim stiprūs ir dvasia. Tai svarbiausios sąlygos mums šauliams siekiant savo tikslą“ [29, 1064] ir „savo jėgos reikia tam tikromis mankštomis mankštyti. Ypač naudingi vadinamieji laisvi judėjimai. Vaikščiojimas, jodinėjimas, šokiai, plaukimas, šokinėjimas. Kariškos mankštos tobulina mūsų jėgas ir gražina kūną. Tik sveikas stiprus kūnas padaro mūsų protą darbingą“ [120, 1167]. 1925 m. LŠS veiklos plane buvo užsibrėžta: „Dabar, taikos metu, pirmoje eilėje statoma karinis šaulių pasiruošimas sulig tam tikra Vyriausio štabo išdirbta rikiuotės pamokų programa, paskiau sportas, kultūros ir propagandos ir organizaciniai darbai. Šiais metais visuose skyriuose numatoma suruošti <...> rikiuotės ir sporto šventės šauliams [132, 26]. Minėtiems metams įvardytos trys LŠS prioritetinės veiklos sritys: 1) karinis parengimas; 2) sportas; 3) kultūros ir švietimo darbas [6, 342]. 1925 m. aptariant kautynių vadovėlių šauliams, konstatuota, kad „artimiausioje ateityje, palyginamai nesunku bus šaulių būrius rikiuotės išmokinti. Visą paruošiamąjį darbą turės ir sugebės atlikti sportininkų rateliai. Seniau <...> rūpėjo kiekvienam jaunam vyrui planingo auklėjimo keliu įskiepyti vadinamąją – karinę dvasią. Kitaip sakant rūpėjo, kad toki jaunuolių įgudintume kariškai stovėti, kariškai vaikščioti, kariškai jausti, mąstyti ir elgtis. Ateityje visą šitą darbą atliks mūsų sportininkai. Sporto rateliai pagamins mums šiuo žvilgsniu jau veik visai apdirbtą medžiagą“ [61, 84]. Šaulių sporto „sekcijos darbas platus. Jis turėtų eiti šiomis kryptimis: ruošti paskaitas apie sportą, rungtynes, sporto šventes; sudaryti sporto fondus, gauti žemės sklypus, juose įrengti ir tinkamai sutvarkyti aikštes. Be to, rūpintis turėti sporto biblioteką ir skaityklą, platinti sporto klausimu literatūrą. Rašyti veikimo kroniką, vesti sekcijos albumą ir t. t.“ [108, 646]. Pabrėžta, kad mankštinantis, užsiimant sportu tauta bus stipri ir sveika [48]. 1926 m. spaudoje buvo priekaištaujama, kad nepaisant jog „vieną svarbiųjų šaulių veikimo sričių – sportas – šiuo laiku yra labai apleista. Nors ir negalima sakyti, kad fizinis lavinimas šaulių tarpe yra visiškai apmiręs, bet vis dėlto reikią konstatuoti, jog sporte šauliai mažiausiai nuveikę“ [159, 924]. Akcentuota, kad sportas LŠS ne tik lavintų tautą, bet ir pritrauktų daugiau jaunimo į savo gretas, veikla būriuose būtų įvairiapusiškesnė, įdomesnė, o, organizuojant sporto šventes, galėtų surinkti papildomų lėšų veiklai vystyti [159].

1930 m. spaudoje agituota, kad „naudos teisingai pastatytas fizinis lavinimas turi ir kariniam tautos parengimui. Juk būtinausi tobulo tėvynės gynėjo privalumai yra – narsumas, energija, šaltas kraujas, gera akis, greitas sprendimas, solidarumas, griežta drausmė ir pagaliau tvirta valia, kuri daugiausia yra reikalinga norint laimėti karą. <...> Visus ką tik pažymėtus kovotojo privalumus lengviausia ir greičiausia galima išplėsti ir sustiprinti racionaliai vedamais kolektyviais sportiniais žaidimais. Pagaliau fizinis lavinimas yra ir būtina dvasinės bei fizinės tautos sveikatos tobulinimo sąlyga <...>. [To-dėl] šauliai, kuriems daugiausia rūpi mūsų tautos gerovė, užsiimdami fiziniu lavinimu, eina teisingu keliu!“ [73, 252]. Laikytasi nuomonės, kad sportą galima pasitelkti ne tik tautos sveikatinimui, bet ir „tautiniam susipratimui ugdyti“ [145, 296]. Per Kauno radiją plačiau visuomenei aiškinta, kad, jei Lietuva nori išlikti nepriklausoma, būtina plėtoti

sportą ir taip lavinti tautą, nes sportas „išugdo sveikus ir patvarius, sumanius, narsius, energingus, visuomet pasiryžusius kovoti ir laimėti žmones“ [24, 8].

Sportas LŠS buvo plėtojamas dviem kryptimis: 1) pagal karinio parengimo programą ir 2) aktyviai dalyvaujant sporto veikloje per Kūno kultūros rūmus. Sukarintose sporto šakose šauliai užsiiminėjo nuo 18 iki 35 metų amžiaus [121]. Jonas Matusas 8-ųjų V. Putvinskio mirties metinių proga įvardijo 4 šaulių ideologo priesakus šauliams: dirbti lietuvių tautos garbei, būti geru žmogumi, pamėgti ginklą, pasiryžti. Pabrėžta – „lietuvių dvasios stiprinimui tarnauja mokslas, daina, teatras, sportas“ ir „tik lietuviškas lietuvis, jei taip galima sakyti, sugebės galingai pavartoti šautuvą ar lėktuvą“ [95, 193–194]. Konstatuotas LŠS veiklos dvilypumas: viena vertus, tai „kultūros ir tautinio auklėjimo uždavinių“ įgyvendinimas, kita vertus, „sporto ir karinio paruošimo“ uždavinys [25, 43]. Taigi veiklų atskyrimas bei sugretinimas atskleidžia, kad sportas ir karinis parengimas suvoktas kaip bendras – vienas – karinio rengimo uždavinys.

Spauda išnaudota sportui propaguoti. *Trimitė* labai plačiai atskiroje skiltyje buvo nušviečiam sportinė veikla pasaulyje ir Lietuvoje, patys sportininkai buvo raginami teikti informaciją: „Gerb. provincijos sportininkus maloniai prašome rašyti mums daugiau žinių apie sportą provincijoje“ [123, 1127]. Iki 1936 m. 800 *Trimito* numerių sporto tema buvo išspausdinta per 300 straipsnių [4, 349] ir tai neįskaitant informacinio pobūdžio žinučių apie įvairius su sportu susijusius įvykius. 1936 m. buvo pabrėžiama, kad „pagaliau suprastas reikalas suderinti krašto fizinį lavinimą bei sportą su tautos gynimo idėja. Dėl to šaulių Sąjungoje karinis jaunuomenės lavinimas yra taip glaudžiai derinamas su fiziniu lavinimu“, o sportą šauliai turėjo kultivuoti pagal „kariuomenės vadovybės patvirtintą karinio parengimo ir kūno lavinimo programą“ [143]. Žinant, kad karinė tarnyba tarpukariu buvo privaloma ir per du dešimtmečius ją atliko apie 280 tūkst. vyrų [39, 108], sporto propagavimas kariuomenėje bei per spaudą pasiekė platų Lietuvos visuomenės ratą.

1932 m. LŠS viršininkas plk. ltn. Mykolas Kalmantas dėstė, kad „tarpe kitų užduočių, vedančių prie stiprinimo valstybės gynimo pajėgų, Šaulių sąjunga rūpinasi išlavinti savo narių kūno jėgas ir plėsti sporto idėją piliečių tarpe“ [81]. Specialiame Kūno kultūros leidinyje buvo išdėstytas požiūris į sporto svarbą, teigta jog „sportas turi milžiniškos įtakos teigiamoms tautos kūno ir dvasios savybėms plėtoti“, išskirti higienos, atsparumo ligoms, solidarumo ir draugiškumo, harmoningo kūno sudėjimo, drąsos ir pasiaukojimo bei meilės Tėvynei aspektai [128, 3–4]. Be to, buvo įvardijama, kad „sportas šiandien [tarpukariu – V. J.] yra krašto reprezentacijos priemonė ir kad sporto lygis ir rezultatų aukštis siejamas su krašto kultūros sąvoka. <...> Krašto prestižui ir visuomenei reikalaujant iš sporto realių vaisių, sporto organizacijoms tenka atsakinga pareiga – paruošti tobulus sportininkus [išskirta dokumente – V. J.]“ [38]. Sportas buvo aiškiai įvardijamas, kaip *šauliškas veikimas*, kviesta – „visą *šaulišką* veikimą iš kambarių turėtume perkelti į tyrą orą. Šitas šaulių žygis sustiprintų *šaulišką* veikimą ir padarytų jį dar gyvesnį ir įdomesnį“ [141].

XX a. 4-ojo deš. viduryje parengus naują LŠS statutą, teigta, kad „šauliams karo metu, galimas daiktas, daugiausia teks būti partizanais, tačiau partizanai taip pat turi laikytis kariškosios tvarkos. Jiems taip pat dažnai tenka, ginantis ar puolant priešą, užimti polijas, mokėti apsikasti, daryti perbėgintus, šaudyti į judantį tai-

1 il. Šaulės sportininkės atlieka masinės gimnastikos pratimus šventės metu Rambyne. 1936 m. Fotografas A. Bartkus (LCVA)

kinį, vieni kitiems teikti žinių ir t. t. Visiems tiems dalykams reikia parengiamosios mankštos, kariškų pratybų ir sporto. Dėl to statute ir pasakyta, kad Šaulių Sąjunga turi ne tik teisę, bet ir pareigą rengti lauko bei šaudymo pratimus ir sporto rungtynes, rengti šaudyklas ir sporto aikštes, įtaisinėti būstus sporto mankštoms ir kariškam mokymui, steigti sporto, šaudymo ir kitus šaulių klubus ir jų skyrius“ [10, 730]. 1936 m. LŠS vadas plk. P. Saladžius rinktinių vadams dėstė, kad sąjungai „persitvarkius fizišką kūno lavinimą ir sportą reikia laikyti šaulių karinio parengimo dalyku“ [92]. Pora mėnesių vėliau LŠS štabo viršininkai nurodė, kad „visų šaulių sporto vienetų didžiausia pareiga yra ryžtingai dirbti, kad viso krašto neorganizuota lietuviškoji jaunuomenė pagaliau būtų išjudinta ir įtraukta į kūno kultūros darbą“ [90].

2 il. Kolektyviniai šaulių pratimai su šautuvais Lietuvos šaulių sąjungos dvidešimtmečio šventėje. 1939 m. birželis, Kaunas. Fotografas J. Miežlaidis (LCVA)

1936 m. parengtame LŠS leidinyje *Bendriniai šaulių sporto pratimai* teigta, kad „pratimai skiriami šaulių viešioms pasirodymams, sporto dienoms ir šventėms. Pratimų tikslas ugdyti šaulių vieningumą, karinę drausmę, ritmo pajutimą ir kūno kultūrą“ [8]. Leidinys turėjo būti išleistas 2 000 tiražu ir nemokamai išdalintas LŠS padalinių vadams bei sporto instruktoriams. Šauliams, norintiems įsigyti vadovėlį, jį planuota pardavinėti po 1 litą [82]. Anot istoriko William Hardy McNeill, XVI a. pabaigoje princo Maurits van Oranje (Nassau) karyboje pradėtas taikyti muštras atskleidė, kad žmonių nuolatiniai sinchroniški fiziniai pratimai ugdo jų tarpusavio socialinius ryšius, bendrumo jausmą. Muštras – fiziniai pratimai, rikiuotės, žygiavimas užtikrino karių paklusnumą ne dėl bausmės baimės, bet todėl, kad kariai patirdavo savotišką malonumą akiai paklusdami tarnybinei rutinai [170, 154–163]. 1936 m. V Trakų rinktinės vadas nurodymuose vadovaujamos rinktinės būrių, kuopų ir batalionų vadams detalizavo, kad „šaulys turi būti sveikas, patvarus, vikrus, drąsus, tvirtos valios ir drausmingas. Atskirais momentais turi mokėti sukaupti visas kūno ir dvasios jėgas, kad reikale galėtų pasiekti tikslą – nugalėti. Jis turi mokėti nugalėti pasitaikančias lauke kliūtis, pvz.: griovius, tvoras, vandenį ir pan. Kautynių lauke atskirais atsitikimais šauliui tenka labai greitai perbėgti nedidelius atstumus, puolant ar traukiantis, arba perbėgti didesnius atstumus nešant pranešimą. Šaulys turi mokėti greitai vaikščioti būdamas patruliuose, mokėti toli ir taikliai svaidyti rankinę granatą ir pan. Be to, kad šaulys patekęs ir į svetimą rinktinę nesiskirtų nuo kitų ir jaustųsi su jais vieningas, turi būti mokinamas laisvų ir ritmiškų judesių, kad per juos sudaryti visų šaulių vieningumą, vienodą drausmės pajutimą. Per ritmiškus pratimus didesniame šaulių susibūrimo, šaulys įpranta jaustis, kad jis esąs vieningas visoje Lietuvoje vieno tikslo siekiančios šaulių šeimos narys“ [91]. Tarpukariu buvo suformuotos *šauliškas* ideologinis bei teorinis pagrindas sportinės veiklos plėtrai Lietuvoje.

Čekų ir suomių pavyzdžiai

LŠS veiklos kryptiniai, struktūrai bei idėjinėms nuostatomis didžiulę įtaką turėjo čekų *Sokol* ir suomių *Suojeluskunta* organizacijos, su kuriomis šauliai palaikė glaudžius ryšius [57, 298–299]. O tautinis paramilitarizmas – apskritai plačiai paplitęs reiškinys tarp XIX–XX a. modernių vidurio-rytų Europos tautų [154; 153]. LŠS užmezgė ir palaikė ryšius su Suomijos *Suojeluskunta* ir Čekijos *Sokol* organizacijomis, 1920 m. ruošiant LŠS įstatus ir teisinę tvarką, buvo nusižiūrėta *Suojeluskunta*, o 1921 m. šaulių atstovė Honorata Ivanauskienė vyko į Čekoslovakiją susipažinti su *Sokol* organizacija ir vaikų darželiais. Vėlesniais metais ryšiai su suomių ir čekų paramilitarinėmis organizacijomis buvo glaudžiai palaikomi [94, 292–299]. 1926 m. oficioziniame LŠS savaitraštyje *Trimitas* palyginta, kad „tarp čekų *sakalų* ir mūsų šaulių yra didelis panašumas. Lygiai *sakalai*, kaip ir šauliai, yra tėvynės gynėjai ir jos tvirtybės branduolas

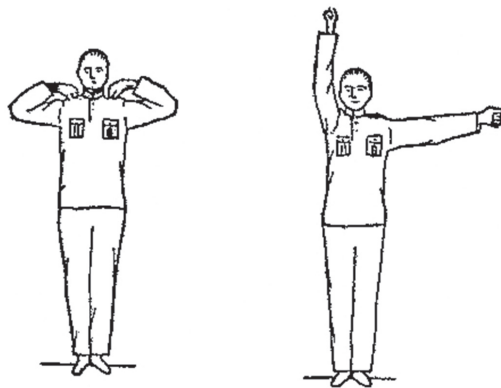
(šalia kariuomenės, kuriai krašto gynimo reikaluose priklauso pirma vieta). *Sakalai*, panašiai kaip ir šauliai, turi tikslo auklėti mūsų jaunimą fiziniai ir dvasiniai. *Sakalų* ir šaulių idealai vienodi: tėvynės laisvė, tautos vienybė, pirmyneiga apšvietoj ir gerovėj. Skirtumas tarp *sakalų* ir šaulių yra, visų pirma, tasai, kad *sakalai* yra žymiai senesnė organizacija. Ji jau gyvuoja daugiau, kaip 50 metų ir apima apie 600 000 su viršum žmonių (vyrų, moterų ir jaunimo). Iš *sakalų* eilių yra išėję net tokie garsūs vyrai, kaip Čekoslovakijos prezidentas [Tomáš Garrigue] Masarykas. <...> organizacija laikas nuo laiko rengia savo didžiausias iškilmes <...> [jų] vyriausia dalimi yra buvusi sporto mankšta (*sakalų* gimnastika) tani tyčia parengtoji aikštėje. Mankštoje [1920 m.] vienu kartu dalyvavo 10 000 žmonių <...>. Taigi tikrai, neperdedant galima tvirtinti, kad niekur kitur visame pasaulyje tokių nepaprastų sporto švenčių negali pamatyti, kaip vien tik Prahoje. [1926 m.] sporto mankštoje dalyvaus 14 000 vyrų ir 14 000 merginų. <...> Taigi ir mums lietuviams (ypatingai šauliams) pravartu būtų toms iškilimėms nuvykti į Čekoslovakiją. <...> *sakalų* iškilimėse turėtume progos pamatyti, ką gali padaryti visuomenė, turėdama pasiryžimo, pasišventimo ir laikydamosi susiklausymo bei drausmės“ [151]. Čekijos atveju sportas buvo viena iš pagrindinių *Sokol* veiklų, per sportą vyko tautinė konsolidacija, tautos fizinių bei dvasinių jėgų stiprinimas, netgi moterų emancipacija [161].

Broliškumas, lygybė, disciplina, fizinis lavinimasis – *sokolų* požymiai. Organizacijos nariai turėjo lankyti bendrus, daugiausiai gimnastikos užsiėmimus, kultivuota lengvoji atletika, fechtavimais, šaudymas. *Sokolai* nešiojo tam tikrą istorinį kostiumą – raudonus marškinius, pilką švarką ir kelnes, juodus batus, juodą kepuraitę su plunksna. Šį kostiumą pasididžiudamas nešiojo „ne tik jaunimas, bet ir žili seniai, provincialai ir sostinės frantai“. Lietuvos karo aviacijos vadas gen. lt. Juozas Kraucevičius 1926 m. rašė, kad „Čekoslovakija gali dėl nenumatytų aplinkybių ir visai, sakysim, nustoti savo ginkluotų reguliarių jėgų, bet štai sakalų organizacija nesugriaunama, stipri ir kieta kaip uola, kuria valdžia ir tauta tikrai gali atsiremti“. Todėl ir Lietuvoje „reikėtų rimtai pagalvoti, ar ne geriau būtų paimti ir sau pritaikyti jau išbandytą sveiką jaunimo ir ypač kariuomenės auklėjimo metodą, negu ieškoti šio dalyko sprendimo moderniškuose, dar nepatikrintuose metoduose“ [72, 343–344]. Anot Vyganto Vareikio, „*Sokol* judėjimas buvo čekų atsakymas į vokiškus *Turnverein*, kurie savo ruožtu buvo sukurti kaip prūsiškų intencijų atsakas į Napoleono ambicijas. <...> Buvo kuriami kariniai (arba pusiau kariniai) patriotų, savanorių junginiai ir vadinamieji gimnastų rateliai, vieniję partinę ideologiją su fiziniu ir dvasiniu lavinimuisi, simbolizavę jėgą, laisvę ir kovą su svetimšalių dominavimu“. Meilė tėvynei turėjo būti išreiškiama per fizinį tobulumą, o gimnastikos pratybos – tapti idealia individualizmo ir tautinės dvasios kombinacija“ [153, 28]. Čekų paramilitarinė sportinė *Sokol* organizacija tarpukariu plačiai domėtasi, ir jos sukaupta patirtis skleista Lietuvoje.

3 il. Lietuvos kariuomenės 1-ojo pėstininkų Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino pulko kariai atlieka gimnastikos pratimus, 1927 m. (LCVA)

1926 m. pažymėta, kad Lietuvos kariuomenė (3–4 pav.) naudoja „sakalų mankštą“, tačiau atkreiptas dėmesys, kad tarp kariuomenės ir *sokolų* būta daug skirtumų: „Sakalai – tai visuomenės organizacijos nariai, susirišę viena bendra idėja, draugišku visuotiniu solidarumu ir, pagaliau, tvirtu klusnumu bei drausme. <...> Sakalai yra išsidirbę ne tik savo sistemą gimnastikoje, bet ir savo rikiuotės būdus <...>. Visos sakalų mankštos yra aiškiai matyti: vyrai sakalai sveikos nuotaikos, gražaus kūno sudėjimo, tvirta, drąsia eisena; merginos – lieknos, vikrios, linksmo būdo, malonios nuotaikos ir, rasit, ne mažiau ištvėringos kaip vyrai. Sakalybė neša sveikatą, pasitikėjimą savimi ir optimizmo dvasią į plačias tautos mases. Sakalų organizacijose Čekuose vokiečiai ir madarai – žodžiu, ne slavai – nedalyvauja“ [20]. 1926 m. birželio 13 d. Karo mokyklos aikštėje surengta gimnastikos šventė *Trimite* apibūdinta – „graži buvo sakalų gimnastika“ [124, 758]. Žinoma, sakalų gimnastikos plitimui kariuomenėje įtakos turėjo ir tai, kad Lietuvos karininkai buvo siunčiami studijuoti į Čekoslovakijos aukštąsias karo mokyklas [39, 208–210]. Šauliai užsiiminėjo „sakalų gimnastika“ grojant orkestrui [33, 534; 30]. Nuo XX a. 3-iojo dešimtmečio antros pusės vadinamoji „sakalų gimnastika“ tampa įprastine šaulių veikla, *Trimite* nuolat publikuojant informaciją apie tokio pobūdžio užsiėmimus būriuose (1 ir 5 il.).

4 il. Sakalų gimnastikos VII pratimo grafinis vaizdavimas Lietuvos karinėje periodikoje (*Trimitas*, 1929, vasario 7, Nr. 9, p. 88)

Įvardyti sakalų mankštos tikslai bei formos, paukštis *sakalas* – tai kilniųjų judesių idealo simbolis, o pačia mankšta siekta „harmoningo kūno ir dvasios išsiplėtojimo. Sakalų mankšta daroma pagal tam tikrą estetikos profesoriaus ir – „Sakalo“ įsteigėjo Miroslavo Tyršo metodą, kuris apima įvairią mankštą be įrankių ir su įrankiais, o taip pat rungtynių mankštą, kaip anai: fechtavimą, boksą, visas lengvosios atletikos rūšis, žaidimus ir t. t. <...> Sakalų organizacijos moralinis pagrindas yra nuolatinis siekimas narių lygybės per pratimus, tiek privačiam gyvenime. Jie kits kitą vadina broliais bei seserimis“ [2]. Išsamiai aprašant *sokolų* gimnastikos pratimus *Trimite* akcentuota, kad „vienybėje galybė <...> šita teisybė ypačiai žinotina“, to siekti siūlyta per sportą, t. y. „kolektyvūs gimnastikos pratimai, būtent „sakalų gimnastika“. Kad ši priemonė yra gera, rodo tai, jog sakalų gimnastikos dėka čekų tautos kolektyvizmo dvasia tiek sustiprėjo, kad čekų vienybė gali daugeliui tautų būti pavyzdžiu. Sakalų gimnastika duoda galimumo įpratinti didžiausią dalyvių skaičių kolektyviškai veikti ir įtikinti kiekvieną atskirą dalyvį, kad tik sutartinai veikiant galima <...> sudaryti vieną išoriniai vieningą grupę. Psichologai tvirtina, kad išorinis vieningumas geriausiai paruošia dirvą dvasinei vienybei“ [116]. Galima konstatuoti, kad aprašytieji *sokolų* gimnastikos užsiėmimai praktiškai buvo pritaikyti šaulių veikloje, o įvairių švenčių metu – demonstruoti visuomenei, kaip *šauliškos* vienybės bei fizinio pasirengimo pavyzdys. Masiniai sakalų gimnastikos pratimai buvo demonstruojami šaulių šventėse, o 1939 m. LŠS 20-mečio šventėje pratimus su šautuvu demonstravo apie 1 000 šaulių vyrų, apie 600 šaulių moterų, apsirengusių tautiniais rūbais, atlikusių įvairias kompozicijas-pratimus [39, 432–435]. Tai buvo labai panašu ar net identiška tradicinių *Sokol* švenčių programoms Čekoslovakijoje, kurių epizodai, kaip ir LŠS šventės, užfiksuoti kino kronikose [172]. Pažymėtina, kad Lietuvos šaulės dėvėjo uniformas, sukurtas pagal suomių *Lotta Svärd* pavyzdį, arba tautinius rūbus, kaip ir čekų *Sokol* organizacijos narės. Tai atskleidžia tam tikrą čekų ir suomių paramilitarinių struktūrų pavyzdžių pritaikymo simbiozę Lietuvos šaulių sąjungoje.

5 il. XIX Alytaus šaulių rinktinės ugniagesių kursų klausytojai atlieka masinės sportinės gimnastikos pratimus. 1930 m. (LCVA)

Įdomi sakalo semantika ir koreliacija su čekų paramilitarine organizacija *Sokol*. M. Tyršas kuriamą organizaciją pavadino *Sokol*, nes sakalas – tai mylimas paukštis, laikytas laisvės ir narsumo simboliu [45]. Pirmajame pirmojo *Trimito* numerio puslapyje visuomenė eiliuotai kviesta į kovą, į šaulių gretas: „Susispieskit krūvos, Lietuvos sakalėliai, / Išblaškykit miglas jūs galingais sparnais, / Ir stovėkit tvirtai, kaip jauni ažuolėliai, / Kovą skelbkit audrom, ir sunkiausiais laikais / Kraštui būkit sargai!“ [146]. Vėlesniais metais minėtas eilėraštis *Trimite* taip pat eksploatuotas (6 il.). Apskritai sakalas – tai saulės paukštis, simbolizuojantis vyrišką energiją, jo aukštas skrydis vaizduoja dvasios laisvę, sakalas simbolizuoja ir kilmingumą [165, 59]. Anot Pranės Dundulienės, senuosiuose lietuvių tikėjimuose sakalai – tai berneliai, antgamtinių būtybių paversti paukščiais [23, 62]. Eiliuotoje kūryboje Tėvynės gynėjai, šauliai prilyginti sakalams: „Oškit girios naują giesmę – / Grįžkit Vytauto laikai. / Sakalų sparnus ištiesim / Lietuvos visi šauliai“ [166]. Arba „Nusidažė mūsų upės / Raudonai, raudonai. / Pervertom širdim suklupę / Miršta sakalai“ [115]. 1937 m. LŠS vadas, plačiai žinomą lietuvių liaudies dainą (harmonizuota Stasio Šimkaus) *Atskrend sakalėlis* įtraukė į šaulių chorų ir orkestrų kariškų dainų sąrašą [118].

V. Putvinskis retoriškai klausė šaulių: „Ar esame visi drąsūs kaip sakalai? Ar esame kupini patvaros, iniciatyvos, kuriamųjų jėgų?“ [1, 513], anot ideologo, „tas paukštis yra naujas pasaulio tautų brolis sakalas. Tai yra Lietuva!“ [112, 68]. LŠS 10-mečio proga Sąjungos Centro valdybos pirmininkas Antanas Žmuidzinavičius kreipėsi į šaulius, susirinkusius į visuotinį suvažiavimą: „Kaip jaunieji sakalai sulėkėt Jūs iš visų Lietuvos kraštų“ [167]. V. Putvinskio žentas, *Trimito* atsakingasis redaktorius, LŠS Centro valdybos narys Aleksandras Marcinkevičius šaulių oficioziniame savitiraštyje kvietė: „Visi į Šaulių Sąjungos šventę! Čia, laikinojon sostinėn, tartum sakalai subėgę iš visų Lietuvos kampelių, uždekime Joninių ugnis ir parodykime mūsų tautos didžiavyrių vėlėms, kad gyva mummyse Tėvynės meilės liepsna, kad nepergalima yra mūsų dvasia ir pasiryžimas eiti jų pėdomis ir laimėti visą Lietuvą su senoliu Vilnium“ [93]. Taigi šauliai prilyginami sakalams ir tai aiški aliuzija į čekų *sokolus*, į pastarųjų veikimo būdus.

1862 m. *Sokol* įkūrė Miroslav Tyrš (1832–1884 m.) ir Jindřich Fügner (1822–1865 m.) „kūno kultūrą panaudojo tautiniam sąjūdžiui

6 il. Plakatas, atspausdintas *Trimito* viršelyje, vaizduojantis LŠS kaip šviečiančią saulę, o šauliai (kurie įvardijami Lietuvos sakalėliais) pasirengę gynybai. *Trimitas*, 1936, birželio 25, Nr. 26, [viršelis]

kelti ir tautos drausmingumui, vieningumui, bei atsparumui ugdyti. <...> pagal veikiančius įstatymus įsteigė draugiją, į kurią būrė kiekvieną susipratusį čeką. Sakalai greitai tapo lyg tautine kariuomene tais laikais, kada čekoslovakų tauta neturėjo savo kariuomenės ir politinės laisvės“ [125, 520]. Pažymėta, kad dėl Čekoslovakijos nepriklausomybės „ypač daug padarė galinga čekoslovakų organizacija „Sakalas“ [13]. Buvo pažymima, kad anot vieno iš *sokolų* įkūrėjų M. Tyrš „stiprinti tautos sveikata, kelti jos narių darbingumas, žadinti tautos dvasios (moralines) jėgas, grumtis su įvairiomis kliūtėmis šioje dirvoje – štai tie vyriausi uždaviniai, kuriuos yra užsibrėžusi“ čekų *Sokol* organizacija. *Trimite* akcentuota, kad tai labai artima lietuviams, o „M. Tyršo raginimai mums [lietuviams – V. J.] nė kiek nemažiau tinka <...>. Užtat atsidėję klausykime, ką tas didelis vyras bus savo broliams pasakęs, o klausydami mokykimės žengti pirmyn tokiu tempu <...>“ [155]. 1929 m. *Trimite* buvo plačiai išdėstytos *Sokol* organizacijos ideologinės nuostatos, įvardijant, kad *sokolų* tikslas „tarnauti čekų tautai. O priemonė jam siekti yra gimnastika“, nes „ji, stiprindama žmogaus kūną tuo pat laiku ugdo ir stiprina žmogaus dvasios jėgas“ ir tik „sveika tauta yra kovotojų tauta su ginklu rankoje“. Sveikos ir pasiryžusios tautos buvo siekiama per gimnastiką, sportą, o „Tėvynės meilė, drausmė ir brolybė – štai tie siūlai, kurie jungia sakalų organizacijos narius į vieną tėvynainių šeimą“ [156, 340]. V. Putvinskis, rašydamas apie *šauliškumo* genezę, pabrėžė, kad čekų *sokolai* buvo *šauliškumo* – tautinio paramilitarizmo – čekiškas pavyzdys, kurio „negalima“ neprisiminti [110, 10].

1931 m. *Karyje* buvo rašoma, kad *Sokol* tikslas buvo „kelti čekų jaunuomenės fizinį lavinimą. „Sakalo“ nariai ne vien fiziškai lavinosi, jie kartu kėlė ir tautinę sąmonę, sistemingai platindami savąją spaudą, skverbėsi į priaugančią ir mokyklos jaunuomenę. <...> Taip ėjo pasiruošimas nusikratyti svetimo jungo. <...> sudarė dabartinės kariuomenės moralinį pagrindą“ [114, 879]. 1931 m. šaulių „Tautinio auklėjimo ir kultūros darbų prižiūrėtojas“ A. Marcinkevičius su žmona Sofija Putvinskaite-Marcinkevičiene lankėsi Čekoslovakijoje (vyko į sanatoriją) ir domėjosi čekų *Sokol* organizacija, buvo susitikęs su *sokolų* seniūnu (pirmininku) Josef Scheuner, susitikimo metu A. Marcinkevičius gavo J. Schauner sutikimą į lietuvių kalbą versti čekų *Sokol* literatūrą „gilesniam bei konkretesniam sakalų idėjų bei jų organizacijos ir sistemos pažinimui, o taip pat glaudesniems santykiams tarp abiejų sąjungų nustatyti“. *Sokol* seniūnas pasiūlė atsisiųsti bent vieną šaulių atstovą į *sokolų* instruktorių mokyklą, pažadėdamas priimti ir apgyvendinti nemokamai [163]. Galima konstatuoti, kad grįžęs į Lietuvą A. Marcinkevičius žinias apie *sokolus* perteikė LŠS, nes jo pasakojimu apie savišalpą *Sokol* organizacijoje rėmėsi Centro valdybos pirmininkas A. Žmuidzinavičius [56, 303].

Buvo lyginamos čekų ir lietuvių tautos ir paramilitarinės organizacijos, akcentuojant, kad „sveika tauta negali žūti“, todėl LŠS „eina sveiku tautos keliu, tautinės vienybės šūkiu. Čekų sakalai beveik apėmė visą tautą, parodė stebuklus. Būdami svetimųjų vergovėje, jie jautėsi esą vienos šeimos nariais, kad visi yra pasiryžę stoti, visi už vieną, vienas už visus. Mes šauliai, taip pat, turim apimti visą tautą, laikytis savo šūkio, eiti tautinės vienybės keliu“ [31, 772]. Pasiremiant V. Putvinskio idėjomis, teigta, kad *šauliškumas* „nėra

naujas dalykas, dabar sugalvotas, bet jo pradų reikalinga ieškoti tolimos mūsų tautos praeities gyvenime; jie pasireiškė mūsų kunigaikščių laikais, o ryškiausiai „Aušros“ ir „Varpo“ laikais <...> bendrai *šauliškumas* yra taip senas kaip sena yra žmonija“, o kaip pavyzdys pirmiausiai pateiktas čekų pavyzdys: „Sakalų idėjai ugdyti M. Tyrš pasirinko bene geriausią momentą, tas momentas prilygsta mūsų „Aušros“ gadynei, bet pas mus tais laikais neatsirado žmogaus, kuris tuos dėsnius būtų suformulavęs ir paskelbęs“. Lietuvoje analogiško darbo imtasi atkūrus valstybingumą – nepriklausomybės kovų laiku [18, 168].

1924 m. Kauno šaulių susirinkimo metu LŠS etatinis tarnautojas Vincas Daudzvardas išreiškė nuomonę, kad „šauliai rūpintys savo pareigomis, imant pavyzdį iš čekoslovakų *sakalų*, kurie didelį vaidmenį atliko kuriant savo nepriklausomą valstybę. Esą kultūrinis ir fizinis išsilavinimas turėtų būti šauliams pirmaeilis dalykas“ [65, 25]. 1928 m. rugsėjo 16 d. LŠS Propagandos skyriaus viršininkas V. Daudzvardas, skaitydamas paskaitą per radiją, plačiai pristatė čekų *Sokol* istoriją, ideologiją ir tikslus [17]. Kaip pavyzdys šauliams teiktas „čekų sakalų šūkis „Tarnauti savo tautai, nuolat žengti pirmyn, ne tik susilyginti su kitais, bet juos pralenkti“. Šis ir visi kiti šūkių buvo vykdomi per mankštą, per gimnastiką“ [19, 790]. Siekiant reglamentuoti šaulių uniformų dėvėjimo tvarką, argumentuota, kad čekų *sokolai* turėjo „dviejų rūšių uniforminius rūbus: paprastus arba darbinus ir išskilmėms arba išėiginiams <...>. Sakalų uniforma pasidabinimas yra vykdomas pasirinkus atitinkamą sakalų organizacijos organą – nutarimu, o ne kiekvieno nario laisva valia“ [147, 587–588]. Spaudos ir periodinio leidinio *Trimitas* svarba *šauliškame* darbe iliustruota čekų *Sokol* pavyzdžiu [148]. Šauliai apėmė įvairias gyvenimo sritis, tarp jų sportą, kuris „turi be galo didelę patraukiančią ir auklėjančią jaunimui jėgą. Šitą tiesą paliudija čekų sakalai, kurie besigimnastikuodami išaugino jėgą, kuri ne tik gražino tėvynei laisvę, bet ir dideliais žygiais išgarbino jos vardą svetur“ [26, 208]. Čekų žurnalistas F. Losi po vizito į Lietuvą apie šaulius rašė, kad „juos galima lyginti su mūsų sakalais“ [12, 833].

1929 m. LŠS 10-mečio šventę sudarė trys dalys: paradas, dainų šventė ir sporto varžybos [14]. Teigta, kad „šauliai, demonstruodami savo jėgas, parodė savo vadų rimtumą. Laisvi ir ritminiai judesiai yra pamatas rimtam kūno kultūros darbui. Be to, kolektyvūs ritmiški judesiai dar turi didelės auklėjančios reikšmės, pratinant jaunimą prie dėmesio, drausmės ir disciplinos“ [46]. Galima konstatuoti, kad ritminiai, kolektyviniai šaulių pratimai ir vieši pasirodymai švenčių metu buvo nusižiūrėti nuo čekų *sokolų*, tik kiekybiniai mastai Lietuvoje buvo kuklesni, nes LŠS narių palyginus su čekų *Sokol* turėjo kelis kartus mažiau. Lietuvos spauda skelbė, kad XX a. 4-ojo dešimtmečio pradžioje *Sokol* sudarė 52 apygardos, suskirstytos į 3 130 ratelių, sąjungai priklausė 629 136 nariai, tarp jų 94 788 berniukai nuo 6 iki 14 metų, analogiško amžiaus mergaičių buvo 105 155, berniukų nuo 14 iki 18 metų buvo 38 863, o mergaičių – 37 442, vyrų – 252 687, moterų – 100 201 [2]. XX a. 4-ojo dešimtmetyje teigta, kad „*sakalai* yra dominuojanti čekoslovakų sporto organizacija. Su ja ten niekas lygintis negali“ ir 1930 m. buvo 3 144 skyriai su 663 702 nariais. 1937 į *Sokolų* sporto mokyklą Prahoje – kūno kultūros kursus – buvo komandiruoti 5 šauliai-mokytojai [119]. 1938 m. čekų *Sokol* organizacija, kurią sudarė

3 265 skyriai, vienijo apie 800 tūkst. narių, *sokolai* turėjo virš 1 000 nuosavų namų ir apie 2 000 sporto aikščių [126, 662]. Remiantis istoriografija, 1920 m. *Sokol* priklausė 562 657 asmenys, 1932 m. – 704 185, o 1938 m. – 818 188 nariai [21, 190–194] turėti 1 177 pastatai su sporto salėmis ir 1 877 vasaros stovyklų bei stadionų [162, 26]. 1938 m. birželio 28 d. – liepos 7 d. šauliai vyko į Prahą, kur vyko *Sokol* sąskrydis [34, 833]. Šaulių ekskursijos į minėtą renginį tikslas – „susipažinti su čekų sakalais“ [125, 520]. Lietuvos spaudoje pažymėta, kad 10-ojoje organizacijos šventėje dalyvaus iki 300 tūkst. *sokoly*. O vėliau įvardyta, kad šventėje dalyvavo 75 tūkst. *sokoly* – „geriausios Čekoslovakijos jėgos – jaunimo“ [126, 662].

S. Putvinskaitė-Marcinkevičienė, rašydama apie šaulių moterų veiklos galimybes, dėstė: „Daugiausia mums naudingų pavyzdžių mano nuomone, gali suteikti Čekų sakalai ir Suomų šauliai. Čekoslovakija ir Suomija yra vienos artimiausių mūsų kaimynių, kurių suojeluskunta ir sakalai gal yra charakteringiausi atstovai panašių kaip Šaulių Sąjunga pilietiškų savanoriškų organizacijų, jos geriausiai yra mums žinomos ir, be to, jos yra sutvarkytos kaip tik tai vienas kitam priešingais principais, kurie mums rūpi išspręsti. Abidvi organizacijos pasižymi savo puikia tvarka, ir viena ir kita turi didelių nuopelnų savo tėvynėms“. Toliau moterų šaulių lyderė aptarė suomių ir čekų pavyzdžius, akcentuodama pirmųjų, kaip kariuomenės, susikirstymą į pulkus, kurie lyg reguliariosios kariuomenės daliniai gali nedelsdami vykti į frontą ir antrųjų, kaip sportinės, kultūrinės, visuomeninės organizacijos skirtumus [109, 506–508].

Pagal 1921 m. rugsėjo 16 d. naujai priimtą *Suojeluskunta* statutą organizacija buvo savanoriška, joje derinti karinės disciplinos ir subordinacijos bei demokratijos principai. Karinio rengimo srityje buvo visiškas paklusnumas vadovybės paskirtiems vadams, o kultūrinės veiklos srityse visi nariai turėjo teisę pasisakyti susirinkimų metu, sprendimai buvo priimami demokratiškai, galiojo savivalda, ir organizacija turėjo teritorinę struktūrą [169, 56]. Panašūs principai – karinės disciplinos, skiriant karinius vadus ir vykdant karinį parengimą, bei savivaldos ir demokratijos, plėtojant kultūrinę, visuomeninę veiklą – nuo XX a. 4-ojo dešimtmečio vidurio buvo pritaikyti ir LŠS veikloje, kai rinktinėms pradėjo vadovauti apskričių karo komendantai, o „nekariško pobūdžio“ reikalus tvarkė tarybos arba visi šauliai susirinkimų metu. Taigi, reformavus LŠS, demokratijos palyginus su 3-uoju dešimtmečių sąjungoje sumažėjo [134; 80].

Trimite teiktas pavyzdys, kad dar iki Pirmojo pasaulinio karo, kai Rusijos centrinė valdžia „suomų kariuomenę panaikino, jie [suomiai – V. J.] uoliai ėmė organizuotis į ugniagesių ir sporto draugijas ir mokytis karo mokslo“. Pabrėžta, kad *Suojeluskunta* „uždaviniai toki pat, kaip mūsų šaulių: šalies laisvės ir nepriklausomybės gynimas ir pavergtųjų žemių vadavimas [tikėtina kalbama apie Rytų Kareliją [171, 171–174] – V. J.]. Savo uždaviniams įvykdyti, jie mokosi karo mokslo, mankštinausi sporto srity, šviečiasi, lavinasi. <...> Suomų šauliai, suvaidinę didžiausią vaidmenį šalies laisvės kare, nūdien yra pasiekę tokio karinio pasiruošimo bei sporto mankštos laipsnio, kad dabar [1926 m. – V. J.] drąsiai gali išstoti prieš dešimteriopai galingesnę priešą“ [49, 935–936]. 1926 m. V LŠS

suvažiavime buvo dirbama 4 sekcijose: 1) statuto ir organizacijos klausimų; 2) sporto ir karinio paruošimo; 3) kultūros darbo ir 4) ūkio bei savišalpos [158, 733]. Suvažiavimo dalyviams buvo rodomas 7 dalių filmas apie Suomijos *Suojeluskunta*, kuri atsivežė svečiai iš šios organizacijos. Pažymėta, kad „didelį išpūdį visiems žiūrintiems padarė suomių šaulių organizacijos tobulumas ir jos narių išsimiklinimas. Jie esą puikūs kariai ir sportininkai, ypač žiemos sporte“ [104, 818].

1926 m. LŠS delegacijos vizitas į Suomiją spaudoje buvo įvertintas: „Tenka pažymėti, buvusi 1926 m. šaulių ekskursija į Suomiją, turėjusi reikšmės mūsų organizacijai“ [36, 401]. Minėtos kelionės metu įvyko susitikimas su Suomijoje gyvenusiu lietuviu Augustinu Juozu Marganavičiumi, kuris įteikė dovaną pažymėdamas: „Prijausdamas šauliams dėl to, kad jie tėvynę už vis labiau myli, dovanaju kaušą, simbolizuojantį suomių papročius, kad pavargęs sportininkas gali pasisemti sau jėgų. Manau, kad tautos sveikata, jėga ir grožis pareina nuo to, kurio laipsnio ji pasiekusi fizinio lavinimosi atžvilgiu, todėl siūlau šauliams įvesti Lietuvon sportą ir lavinti jaunimą“ [50, 1069]. Tais pačiais 1926 m. A. J. Marganavičius apsilankė Lietuvoje, vizito metu svečias buvo priimtas į LŠS [32, 1152]. 1930 m. buvo įsteigta Suomijos karininkų taurė [84]. *Suojeluskunta* sidabrinė taurė ir A. J. Marganavičiaus *stiprybės kaušas* įvardyti kaip „bangi dovana“, dėl kurių varžydavosi šauliai [36, 401].

1930 m. A. J. Marganavičiaus sidabrinį kaušą laimėjo XII Panevėžio LŠS rinktinė, antra liko XIV Marijampolės, o trečioji – II Utenos rinktinė [85]. 1931 m. II Utenos rinktinė kontrolinio šaudymo varžybose laimėjo Suomijos *Suojeluskunta* sidabrinę taurę, 2-ąją vietą ir *Suojeluskuntos* karininkų plk. lt. Elja Rihtniemen, kpt. Ivar August Stähle ir dr. Isidor B. Bergström sidabrinę taurę [87]. 1932 m. A. J. Marganavičiaus sidabrinį kaušą laimėjo XVII Kauno rinktinė, 2-ąją vietą užėmė XIV Marijampolės rinktinė [86]. Sidabrinį kaušą 1928, 1929 ir 1934 m. laimėjo Marijampolės rinktinė, 1930 m. – Panevėžio, 1931 m. – Utenos, 1932 m. – Kauno, 1933 m. – Raseinių, 1935 m. – Šakių (ši dovana buvo teikiama už kolektyvinius šaulių pasiekimus lengvojoje atletikoje) [133, 632]. Šauliai varžėsi 100 m ir 400 m bėgimo, šuolių į tolį ir į aukštį, granatos metimo bei 5 km patrulio žygio rungtyse [62]. 1936 m. minėtą prizą laimėjo Marijampolės rinktinė, Šakių rinktinė liko antra [88]. Šauliai sportininkai už pasiekimus buvo apdovanojami ne tik minėtais prizais. Už pasiekimus buvo įteikiami specialūs ženkliai, *Trimite* pateikiama jų kolekcijos nuotrauka [103]. Minėtomis priemonėmis kurta broliška šaulių sportinio varžymosi atmosfera, taip siekiant geresnių sportinių rezultatų, o taip pat geriau fiziškai ir kariniu požiūriu parengtų šaulių, karo atveju – kovotojų.

Tarpukariu Lietuvoje pasiremta Suomijos pavyzdžiu, kur jaunimas dar iki karinės tarnybos lavintas sportinėse organizacijose, aktyviai veikė skautų judėjimas, o šaudymo sportas plėtotas *Suojeluskunta* organizacijoje, į kurią asmenys galėjo stoti nuo 17 m. [150]. 1933 m. organizacija, kurią sudarė 22 apygardos, 271 apskritis ir 648 padaliniai, turėjo 700 šaudyklų, 350 sporto aikščių ir 249 nuosavus žemės sklypus. 1933 m. *Suojeluskunta* surengė 2 862 slidinėjimo varžybas, kuriose dalyvavo 60 170 žmonių, 1 096 lenktynes su šaudymu, kuriose buvo 16 273 dalyviai, 12 607 šaudymo varžybas, kuriose dalyvavo 269 021 šaulys,

409 plaukimo varžybas su 8 501 dalyviu ir t. t. [35]. Žinoma, dalis varžybų dalyvių jose dalyvavo po kelis ar keliolika kartų, nes organizacija turėjo tik apie 100 tūkst. narių. Lietuvos spaudoje pateiktas ir Prancūzijos pavyzdys, kaip sporto organizacijos pasitelkiamos jaunimo kariniam parengimui [149]. Teigta, kad „skandinavų šalyse jau senai ėmė į tai kreipti dėmesį ir jos sėte nusėtos sporto bei fizinio lavinimosi sąjungomis“ [152, 22]. Taip pat, konstatuota, kad Estijos *Kaitseliit* „be karo mankštos, užsiima taip jau sportu ir kultūriniu darbu“ [9, 1157]. Apskritai sportinės veiklos pasitelkimas kariniam visuomenės rengimui buvo plačiai paplitęs reiškinys, todėl Lietuvos atvejį laikytinas ne išskirtinumu, o dėsningumu.

Ripka, kumštynės ir...

Nepaisant „sportinių“ šaulių ištakų ir apskritai tautinio paramilitarizmo sąsajų su kūno lavinimu, aktyvią sportinę veiklą LŠS pradėta vystyti 1921 m., kai Kaune įsikūrė vyrų ir moterų šaulių sporto sekcijos. Jų pavyzdžiu pasekė ir provincijos šauliai. Aktyvūs kariniai veiksmai palei demarkacinę liniją neleido pirmaisiais metais LŠS susitelkti į sporto propagavimą [145, 296–298]. 1921 m. Dotnuvos žemės ūkio mokykloje Vytautas Putvinskis įsteigė antrą šaulių sporto skyrių. 1923 m. LŠS sportu užsiiminėjo 16 skyrių. Tai metais Šiauliuose surengti pirmieji šaulių sporto instruktorių 2 savaičių kursai [142, 1134]. LŠS 10-mečio sukakties proga buvo teigiama, kad „aprimus aktyviems krašto žemių vadavimo žygiams, mums teko nuo 1923 m. dirbti daugiau ramus kultūros, visuomenės darbas, rengtis kariškai ir užsigrūdinti sporto mankšta“ [36, 401]. Anot Jono Narbuto, tik praėjus dešimtmečiui po LŠS įsikūrimo, šauliai „susiprato“ ir aktyviai įsijungė į sportinę Lietuvos gyvenimą, o „sportininkų skaičius iš šimtų pakilo į tūkstančius ir paskutiniaisiais metais Lietuvoje buvo labai sunku rasti vietą, kur nebūtų buvę šaulių sportininkų“ [98, 58].

1923 m. liepos 14 d. Šiauliuose LŠS suorganizavo 2 savaičių sporto kursus, kuriuos baigė 40 klausytojų iš įvairių Lietuvos vietų [28]. 1924 m. kovo 3 d. Telšiuose prasidėjo 8 dienų gimnastikos kursai šauliams, kuriuose dalyvavo 20 klausytojų [68, 29]. 1924 m. balandį Panevėžyje vyko šaulių gimnastikos kursai, kuriuos baigė 46 vyrai ir 60 mergaičių [66, 24]. 1924 m. gegužės 11 d. pasibaigė savaitės gimnastikos kursai šauliams, juos baigė 43 vyrai ir 11 moterų [64, 27]. 1924 m. LŠS surengė 7 gimnastikos – sporto – kursus Telšiuose, Panevėžyje, Biržuose, Tauragėje, Raseiniuose, Ukmergėje ir Palangoje. Kursus lankė per 350 žmonių, jų tikslas buvo supažindinti šaulius su „tiksliais ir sveikomis harmoningam fiziniam lavinimui siekti priemonėmis“. Juose buvo dėstoma: „1) gimnastika be įrankių ir su įrankiais; 2) pedagoginiai, sportiniai ir atletiniai žaidimai; 3) lengvosios atletikos pratimai ir Palangos kursuose gimnastinis boksas ir fechtavimasis. Be to, duota reikalingiausių žinių iš fizinio lavinimo higienos, pritaikomosios anatomijos, fiziologijos ir pirmosios pagalbos nelaiminguose atsitikimuose“ [37]. 1924 m. kursus baigusieji šauliai būriuose įsteigė 96 sporto ratelius [6, 342]. Šauliai teigė: „Daug kultūrinių tikslų stovi

prieš mus: sporto, bendro lavinimos, organizacijos, karinis pasiruošimas ir kitų“ [67, 28]. Minėtiems tikslams įgyvendinti buvo reikalingas atitinkamai parengtas personalas, ypač stokota sporto instruktorių, nes tai buvo nauja veikla visos Lietuvos mastu.

Labai glaudus ryšys buvo tarp šaudymo sporto ir medžioklės. Varžybos organizuotos medžiotojų šaudyklėse, buvo šaudymo iš medžioklinių šautuvų rungtys. Vis dėlto dėti lygybės ženklą tarp šaulių ir medžiotojų negalima, nors dalis šaulių tikrai buvo medžiotojai. Europoje paramilitarizmas glaudžiai susijęs su medžiotojo (jėgerio) statusu [41, 24–31]. Vykstant nepriklausomybės kovoms, šauliai-partizanai ginklavosi ne tik nuo Pirmojo pasaulinio karo užsilikusiais ginklais, bet ir turėtais medžiokliniais šautuvais [102, 22]. Tačiau pasibaigus nepriklausomybės kovoms, šauliai neturėjo teisės laikyti medžioklinio šautuvo be atskiro leidimo [59, 1071]. Pabrėžta, kad buvimas šauliu nesuteikia teisės nei turėti medžioklinį ginklą, nei medžioti – reikėjo kreiptis į apskrities viršininką, kad gautum leidimą [60], nes medžioklės įstatyme buvo numatyta, kad teisę medžioti turi tik leidimus iš Vidaus reikalų ministerijos įstaigų gavę asmenys [96, 2; 100]. Tačiau pažymėta, kad snaiperis turi būti geras medžiotojas, žvalgas-sekėjas ir taiklus šaulys [168, 1181]. Vis dėlto medžioklė nebuvo tiesiogiai susieta su paramilitarizmu ar karine veikla, nukreipta į krašto gynybos pajėgumų stiprinimą.

1924 m. *Trimite* buvo išdėstyta šaudymo sporto reikšmė, išskiriant asmens lavinimo, vikrumo, taiklumo, gebėjimo naudoti ginklą ir kitus aspektus. Buvo pabrėžta, kad Lietuvoje „milžiniškos šaulių sąjungos nariams šis sportas yra veik visai nežinomas. Kariuomenėje šis sportas yra irgi nepraktikuojamas; atliekami statute numatyti mokymieji ir kovos šaudymo pratimai ir daugiau nieko. Šaudymo sporto plėtotei labai kliudo nebuvimas šaudymo aikščių. <...> Žodžiu, šaudymo sportu kas nors privalo pasirūpinti ir suteikti galimybės jam išsivystyti Lietuvoje“ [106, 27]. Tuoj paskelbta publikacija su metodiniais nurodymais, kaip pasigaminti taikinius ir organizuoti mokymą [107], kaip įrengti šaudyklą [105]. Pažymėtina, kad minėtų publikacijų autorius karininkas Jonas Pyragius 1924–1929 m. dalyvavo, steigiant Lietuvos fizinio lavinimo sąjungą, Lietuvos sporto lygą, Lietuvos aeroklubą, 1924 m. buvo vienas iš pagrindinių Kariuomenės sporto draugijos steigėjų, jos valdybos narys [7, 129]. Po penkerių metų – 1929 m. – jau pažymėta, kad „paskutiniu laiku mūsų karininkų tarpe, ir bendrai visų karių pastebimas didesnis susidomėjimas šaudymo sportu. Įvairiose dalyse rengiamos šaudymo rungtynės ir stengiamasi šią sporto šaką aukščiau iškelti kariuomenės tarpe, kaipo būtiniausių kareiviams“ [27]. Šaudymo sporto populiarinimas LŠS turėjo konkretų tikslą, t.y. lavinti šaulių šaudymo įgūdžius, o siekiant aukštesnių rezultatų – taiklumo – buvo kuriama rungtyniavimo atmosfera, įsteigiant prizus [127]. 1928 m. šaudymo pratybose dalyvavo 8 821 šaulys [3]. Paramilitarinei organizacijai, kurios nariai karo atveju turėjo papildyti reguliariusius dalinius, o likę rinktinėse vykdyti kitas svarbias kovinės bei užnugario apsaugos funkcijas, šaudymo sportas turėjo ir labai konkrečią praktinę reikšmę.

1924 m. kovo 16 d. vyko Mažeikių apskrities šaulių skyrių atstovų visuotinis suvažiavimas, kuriame buvo „nutarta stengtis kiek galint šaulių tarpe pakelti sportą, kuriuo

pastaruojų metu ir sodžiai pradėjo įdomautis“ [63, 27]. 1925 m. *Trimite* apie Paliūniškį Panevėžio apskrityje rašyta: „Čia jaunimas, ypač šauliai, labai domisi sportu, tik nėra kam vadovauja ir neturi įrankių [71, 316]. 1926 m. sąjungoje buvo 49 sporto sekcijos, 8 dviratininkų komandos, be to, veikė bokso, krepšinio, Vilniaus ripkos ir kitų sporto šakų komandos, turėtos 38 sporto aikštės (neįrengtos). Nuo 1928 m. šaulių sportas pradėtas plėtoti daug intensyviau, be to, LŠS 10-mečio proga buvo iškelta kolektyvinių judesių idėja. 1932 m. jau buvo keli tūkstančiai sportininkų, 110 neįrengtų ir 14 pusiau įrengtų aikščių, veikė per 70 šaulių futbolo komandų, propaguotas jojimas, šaudymas, sklandymas, žiemos sporto šakos. 1931 m. LŠS suorganizavo 112 šaulių sporto švenčių ir 146 lengvosios atletikos rungtynes [145, 296–298]. Proveržis šaulių sporte įvyko XX a. 3-iojo dešimtmečio antroje pusėje (1 lentelė), kai per kelerius metus šaulių sportininkų, sporto klubų, komandų ir švenčių skaičius išaugo kelis kartus.

1 lentelė. Šaulių užsiėmimas sportu 1926–1932 m.

		1926 m.	1927 m.	1928 m.	1929 m.	1930 m.	1931 m.	1932 m.
Sportavo šaulių	Sportavo vyrų	1 053	1 691	1 812	2 742	3 125	3 781	4 853
	Sportavo moterų	33	112	118	211	217	141	216
	Iš viso	1 086	1 803	1 930	2 953	3 342	3 922	5 069
	Buvo sporto švenčių	10	24	82	66	39	112	101
	Šventėse dalyvavo šaulių sportininkų	–	–	1 146	1 160	822	1 241	1 802
Komandų	Futbolo	31	45	37	34	49	73	77
	<i>Jose žmonių</i>	388	498	404	433	547	927	995
	Vilniaus ripkos (ritinio)	2	–	2	4	3	9	3
	<i>Jose žmonių</i>	14	–	19	33	28	103	38
	Dviračių sporto	8	27	59	65	95	171	238
	<i>Jose žmonių</i>	235	440	586	775	953	1 801	2 371
	Lengvosios atletikos	14	23	38	93	163	127	185
<i>Jose žmonių</i>	260	608	708	1 576	2 298	2 196	2 669	
Rungtynių	Futbolo	53	54	43	42	59	146	219
	Vilniaus ripkos (ritinio)	–	–	–	–	2	1	3
	Dviračių sporto	2	5	2	–	27	30	52
	Lengvosios atletikos	6	3	39	88	68	146	85
Įrengtų sporto aikščių		38	61	9	11	19	14	11
Neįrengtų sporto aikščių				45	71	77	110	127

Pastaba: 1926 m. buvo 16 sporto instruktorių ir 49 sporto sekcijos. 1927 m. buvo 19 sporto instruktorių ir 43 sporto sekcijos. 1926 m. buvo 3 kumščiaivimosi (bokso) komandos su 20 narių, 1 krepšinio komanda su 12 žmonių.

Sudaryta pagal: Sporto žinios 1926 m. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 522, l. 17; Sporto žinios 1927 m. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 522, l. 16; Sporto žinios 1928 m. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 522, l. 14; Sporto žinios 1929 m. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 522, l. 9–10; Sporto žinios 1930 m. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 522, l. 7–8; LŠS 1931 m. II pusmet. rinktinių sporto žinios. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 522, l. 3; LŠS 1932 m. metinės sporto žinios. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 781, l. 2.

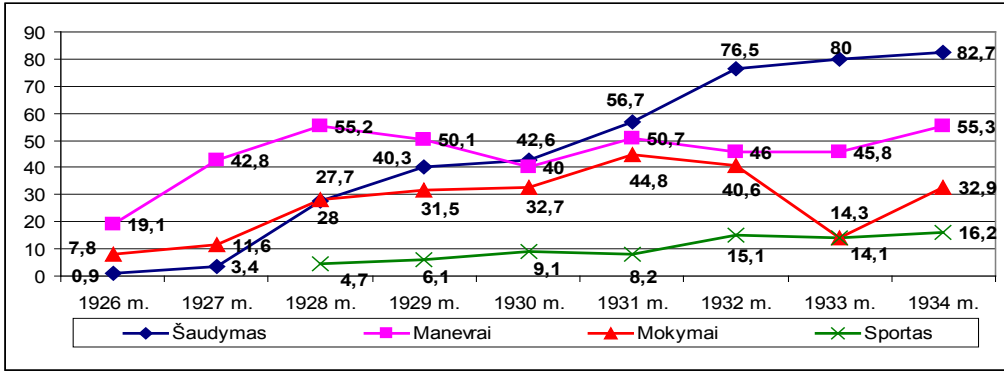
Naujai įsikūrusio LŠS Klaipėdos krašto šaulių skyriaus vadas Jurgis Bruvelaitis pranešė, kad, nepaisant visų sunkumų, pirmaisiais metais daugiausia dėmesio buvo skirta 3 veiklos kryptims: kultūriniam darbui, sportui ir rikiuotei. Konstatuota: „Sportu užsiimama tik kai kuriuose būriuose, tam trukdė daugiausia lėšų trūkumas. Ateinančiais metais manoma sportą tinkamai pastatyti“ [69, 26]. 1924 m. Kybartų šaulių būrys skelbė, kad praeitais metais buvo „įsigyta sportui savo aikštė, taip pat daug sporto įrankių“ [70, 27]. 1926 m. Krašto apsaugos ministerija ėmėsi iniciatyvos, kad apskričių komendantūros koordinuotų jaunimo karinį parengimą iki tarnybos ir prižiūrėtų mokyklas, sporto draugijas, skautus ir t. t. [113, 1473]. Karo gimnastikos buvo mokoma gimnazijose [70, 26]. Iškilus šaulių veikimo mokyklose problemai, kai tokia veikla buvo uždrausta, 1930 m. *Trimite* šaulių būrio vadas lt. n. Antanas Kenstavičius rašė: „Mes, lietuviai, turime visada atsiminti, kad visi mūsų kaimynai intensyviai ruošiasi karui ir tam naudoja įvairius būdus. Negalėdami visus vyrius perleisti per kariuomenės eiles, turime stengtis valstybei per šaulių s-gą, mokyklas, sporto organizacijas ir ugniagesių draugijas, kariškai paruošdami jaunuolius, kuo daugiausia tame sunkiame darbe padėti“ [58]. Karinis parengimas ir sportas laikyti kiekvienam šauliui privaloma veikla [164, 445]. Rengiant 1930 m. LŠS sanitarinių sekcijų veiklos programą, buvo nurodyta būriuose, kur nėra sporto skyrių, prisidėti prie jų įkūrimo ir vadovautis dr. Antano Jurgelionio knygoje [47] išdėstytais nurodymais [15, 860].

Pasisakyta dėl naujų sporto šakų propagavimo. 1927 m. *Trimite* rašyta, kad „seniau pas mus sportą sudarė ripkės mušimas ir įvairūs žaidimai, o kamuolio spardimas beisbolai, tenisai, kumščiasvydžiai ir krepšiasvydžiai buvo nežinomi. Dabar ši naujanybė ir pas mus prigijo. <...> Sportas tik tuomet atitiks savo tikslą, jei bus visapusiškas ir apims nors svarbiausias jo šakas. <...> Vandens sportas yra tuo geras, kad išmiklina visus sąnarius, o išsimaudimas nors ir šaltam vandeny yra sveikas dalykas. Šauliai ir šiuo atžvilgiu turėtu duoti pavyzdį, pratindami prie įvairių sportų, ypač prie vandens sporto“ [97]. „Šiandien [1932 m. – V. J.] daugely kraštų vyksta tikrai sporto perversmas. Įvairų rungtyniavimą ir ligi kraujo azartišką sportą, kuris tik didino žmogaus žvėriškumą, stengiamasi kiek galint šalinti. Dabar sudaromos naujos formos, nauji, paremti moksliniais duomenimis keliai tiesiami sporto arenos. Stengiamasi sportuojančioj jaunuomenėj skiepyti meilę ir solidarumą bei sportišką draugystę, bet ne neapykantą, pyktį ir muštynes, kas ligi šiol būdavo dėl didelio rungtyniavimo, dėl azarto. Šauliams, kaip drausmingai organizacijai, reikėtų pirmiesiems tuo susirūpinti. Įsigilinti vien daugiau į sporto esmę ir jojo paskirtį. Išaiškinti, kad tik per sveiką su prastą ir praktikuojamą sportą, mes sudarysime galingą tautos avangardą. Yra patirta, kad visapusiškai ir racionaliai fiziškai išlavintas žmogus, kovos lauke, yra kur kas patvaresnis ir stipresnis už vienapusiškai išlavintus čempionus, tariamuosius tos srities milžinus. Todėl šauliams pravartu daugiau domėtis tomis sporto rūšimis, kurios žmogų išlavina, išmiklina, užgrūdina, padaro atsparų, kaip tą plieną. Kokios yra tos sporto rūšys? Paskirta ir bendra gimnastika, teisingas, vienodas visų organų išjudinimas. Gimnastika su įrankiais. Įvairūs manevriniai pratimai laukuose.

Žygiai. Jojimo sportas (gimnastika ant arklio). Įvairūs tautiški ir sportiški žaidimai ir t. t.“ [74]. Plk. Int. Mykolo Kalmanto teigimu, „šauliai visais atžvilgiais *sporūtos* [Kūno kultūros rūmų talka 1933 m. sportui propaguoti – V. J.] darbe turėtų būti aktyviausieji ir uoliausieji darbininkai, nes fizinio auklėjimo ir sporto darbas yra vienas svarbesniųjų šaulių uždavinių“ [16]. Aiškėja, kad LŠS plėtojo daugybę įvairių sporto šakų.

Sportui propaguoti buvo pasitelkiamos švietimo įstaigos ir visuomeninės šventės. Mokyklose per kūno kultūros pamokas buvo integruojamos „kariško pobūdžio pamokos ir mokomi žmonės, o ypatingai jaunimas, kariškų dalykų ir tuo pačiu netiesioginiu būdu jie paruošiami karui“ [5, 32]. Akcentuota, kad „šaudymo sportas neturi šauliams likti vien sportu, jis turi tarnauti kaip priemonė aukštesniam tikslui“ pasiekti [52], o tas tikslas – paruošti tautą ginkluotai gynybai, t. y. – *sušaulinti*. V. Putvinskiui mirus, buvo iškelta idėja įsteigti jo vardo gimnaziją, kuri „būtų vedama šaulių ideologijos ir sporto dvasioje. Tokią mokyklą baigę jaunuoliai ateis į universitetą su *šaulišku* nusistatymu, užkrės kitus ir tai jau bus gražus tikslas pasiektas“ [51, 241]. LŠS savo metine švente buvo pasirinkusi Jonines, birželio 23 d.: „uždegamais laužas, prie kurio susirinkęs jaunimas žaidžia ratelius, tautiškus žaislus, dainuoja tautiškas dainas ir gražiai linksminasi“, o kitą dieną „visose šaulių įstaigose skaitoma nedarbo diena. Tą dieną rengiamos sporto bei šaudymo rungtynės. Sporte ypatingai patariama tą dieną gaivinti lietuviškus sporto žaidimus“ [131]. Spauldoje duoti išsamūs nurodymai kaip organizuoti ir vesti sporto šventes rinkinėse [144].

1935 m. 100-e surengtų sporto dienų dalyvavo apie 7 000 rikiuotės šaulių, LŠS veikė 238 lengvosios ir sunkiosios atletikos sekcijos, 5 sklandymo, 23 vandens sporto, 35 stalo ir 5 lauko teniso, 27 jojimo, 86 futbolo, 10 ledo ritulio, 25 tinklinio, 20 krepšinio komandų. Iš viso veikė 819 sporto vienetai, kuriuose 3291 šaulys užsiiminėjo lengvąją atletika, 1 655 futboly, krepšiniu ir tinkliniu, 556 plaukimu, 961 gimnastika, 5 302 ritminiais judesiais, 1 482 žiemos sportu. LŠS turėjo 26 pusiau įrengtus stadionus ir 133 žemės sklypus aikštelėms įrengti. Iš viso buvo surengtos 644 varžybos, iš jų 361 futbolo, 91 sunkiosios ir lengvosios atletikos, 46 krepšinio, 34 žirgų lenktynių [143]. Apskritai šaulių aktyvumas, dalyvaujant mokymuose, šaudymuose, manevruose ir sportuojant, nuolat augo, nors palyginus sportu užsiiminėjo gerokai mažiau šaulių nei dalyvaudavo šaudymo pratybose, manevruose ar mokymuose. Tačiau pateiktieji duomenys (1 diagrama) ir patvirtina, kad sportas pirmiausia buvo karinio parengimo dalis, be to, sportą Lietuvoje propagavo ir kitos organizacijos, o karinis rengimas naudojant ginklus buvo kariuomenės ir LŠS prerogatyva. Pirmoji tai darė per privalomosios karo tarnybos institutą, o antroji – įtraukdama kuo platesnį visuomenės ratą į savo *šaulišką* veiklą ir taip *sušaulindama* vis didesnę gyventojų dalį.

1 diagrama. Šaulių dalis (%) 1926–1934 m. dalyvavusių šaudymo varžybose, manevruose mokymuose ir užsiiminėjusių sportu

Šaltinis: LŠS karinio paruošimo, apginklavimo ir sudėties žinios. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1206, l. 132.

Nuolat vyko šaulių sporto kursai, kuriuose rengti treneriai būrių sporto sekcijoms. Štai 1937 m. liepos 11–28 d. LŠS surengė šaulių sporto vadų kursus Neringoje, kurių tikslas buvo „parengti rinktinėms ir būriams sporto, vadovus“, kiekvienos rinktinės vadas į kursus turėjo atrinkti mažiausiai po 4 veiklius, kūno kultūrą mėgstančius, išsilavinusius ir ne senesnius kaip 30 m. šaulius [136]. 1937 m. LŠS buvo 74 sporto klubai, 666 sekcijos, 89 futbolo, 74 krepšinio komandos. Sportavo apie 7 000 šaulių vyrų ir 800 šaulių moterų, buvo 26 įrengtos ir 138 baigiamos įrengti sporto aikštės [54, 584]. 1938 m. – 98 sporto klubai ir per 450 sekcijų [89, 164], 1940 m. LŠS buvo 114 sporto klubų ir 450 sporto skyrių [117, 232]. Galima konstatuoti, kad Latvijos *Aizsargi* organizacijoje sportas taip pat laikytas karinio parengimo dalimi, o sportinės veiklos kryptis ir sporto šakos buvo perimtos iš Suomijos *Suojeluskunta* XX a. 3-iojo dešimtmečio pradžioje. 1934 m. sportu užsiiminėjo 2 450 *aizsargų*, o 1939 m. – jau 14 444 *aizsargai* [11, 123–142, 208]. Taigi sportavo ketvirtadalis visų *aizsargų* (buvo 60 tūkst.).

Žinoma, LŠS nebuvo nei vienintelė, nei gausiausia tarpukario Lietuvos organizacija, propagavusi sportą. Palyginimui: 1937 m. *Jaunosios Lietuvos* sąjungoje buvo 687 sporto klubai ir 340 sekcijų, sportavo apie 20 000 jaunalietuvių [129]. 1938 m. LŠS buvo 91 sporto klubas ir apie 660 sporto skyrių [53, 268]. 1939 m. Lietuvos katalikų jaunimo „Pavasario“ sąjunga turėjo 244 sporto komandas [140, 308]. 1938 m. Lietuvos tautinėje olimpiadoje dalyvavo 460 šaulių sportininkų, kurie varžybose laimėjo 36 aukso, 56 sidabro ir 64 bronzos medalius [89, 164], nors spaudoje buvo paskelbti šiek tiek kitokie duomenys [135]; rašyta, jog Tautinėje olimpiadoje dalyvavo 451 šaulys sportininkas ir laimėjo 36 aukso, 56 sidabro ir 67 bronzos medalius [75, 14]. Žaidynėse iš viso dalyvavo apie 2 000 sportininkų, kuriems buvo išdalinta apie 70 17-os sporto šakų medalių komplektų [157, 338]. Taigi šauliai sudarė apie 1/4 olimpiadoje dalyvavusių sportininkų ir laimėjo daugiau nei pusę visų medalių.

Išvados

Tarpukariu sportas laikytas vienu iš karinio parengimo elementų, todėl LŠS aktyviai buvo propaguojama sportinė veikla, ją siejant su karinio parengimo programomis ir atitinkamai parenkant sporto šakas. Mokyklose kūno kultūros pamokose išvelgtas užslėptas karinis rengimas. Keltos kūno ir dvasios tobulinimo per sportą idėjos, akcentuota, kad fiziškai ir dvasiškai stipri susipratusių lietuvių tauta galės atsispirti bet kokioms išorės grėsmės. Be to, sportuojantis asmuo įgis ne tik fizinės jėgos, bet ir tam tikrų ginkluotai gynybai būtinų įgūdžių, o per tai ir pasiryžimo bei pasitikėjimo savo jėgomis. Be to, sportas laikytas veiklos sritimi, kur varžėsi atskiros nacijos bei valstybės. Tarpukariu sportas jau suvoktas kaip tautos ir valstybės reprezentacijos forma.

Sportas įvardytas kaip viena iš prioritetinių šaulių veiklų, akcentuojant imperatyvą kiekvienam šauliui sportuoti, taigi „sportuoti“ reiškia veikti *šauliškai*, o tai suponuoja, kad sportinė veikla ir už LŠS ribų laikytina *šaulišku* veikimu, *šauliškumu*, taip greta institucinių šaulių (priklausiusių LŠS) įvardijant ir veiklos šaulius, t.y. asmenis, kurie formaliai nebuvo LŠS nariais, bet jų veikla, pasaulėžiūra ir savivoka atitiko *šauliškumo* paradigmos reikalavimus. Be to, šauliai sporto švenčių metu, kurios rengtos per įvairius minėjimus ir iškilmes, į *šauliško* veikimo lauką įtraukdavo ir plačiąsias lietuviškosios visuomenės mases. Pastarasis faktorius svarbus, atsižvelgiant į karo atveju šauliams keltą tikslą organizuoti savo bendruomenes, vadovauti joms ir pradėti ilgalaikį partizaninį pasipriešinimą. Fiziškai stiprūs, disciplinuoti, dvasiškai pasiryžę šauliai natūraliai turėjo tapti sektiniais bendruomenių lyderiais krizės, pavojaus atveju.

Suomių ir čekų paramilitariniai judėjimai dažnai ir plačiai pateikti kaip sektini įvairių šaulių veiklos sričių pavyzdžiai. Daug ką buvo galima pasiskolinti iš *sokoly*, kurie savo veiklą pradėjo XIX a. Suomijos *Suojeluskunta*, kilusi iš gaisrininkų, medžiotojų ir sportininkų grupių, veikusių dar iki Pirmojo pasaulinio karo, ypač išsiskyrė šaudymu. Čekų ir suomių tautinių paramilitarizmą patirčių simbiozė LŠS pasireiškė ne tik per veiklas, bet net ir skirtingų tradicijų dėvėti uniformas arba tautinius rūbus pritaikymu šaulių organizacijoje. Du ryškiausi *skoliniai* – ritminiai pratimai, perimti iš čekų, ir šaudymas iš suomių – tai kolektyvinės dvasios, masių darnios sąveikos bei individualumo, tikslumo, savarankiškumo sinergijos pavyzdžiai. Masiniai pasirodymai švenčių metu, koreliavę su XVII a. olandų idėja apie lojalumo pasiekimą per karių muštrą (šaulių atveju svarbus lojalumas ir vadovybei, ir *šauliškai* tautinei Lietuvos valstybingumo gynimo idėjai) ugdė bendrą lietuviškojo paramilitarizmo – *šauliškumo* – dvasią, suvokimą, kad visi yra didžiulės „brolių ir seserų – šaulių“ šeimos nariai, o šaudymas – tai labai individuali veikla. Vienu atveju visi šauliai suburiami bendram tikslui – Tėvynės gynybai, o kitu indoktrinuojamas galimybės veikti pavieniui konceptas, svarbus pasirinkto partizaninio pasipriešinimo atvejui.

Šaltiniai ir literatūra

1. [MATUSAS, Jonas]. Šaulių Sąjungos ideologijos pagrindai. *Trimitas*, 1936, gegužės 28, Nr. 22, p. 512–514.
2. „Sakalo“ matai Čekoslovakijoje (iš J. Hančo straipsnio). *Trimitas*, 1932, gegužės 26, Nr. 22, p. 428.
3. 1928 m. žinios apie LŠS šaudymų pratimus 1929 m. rugsėjo 17 d. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas – LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 632, l. 45.
4. 800. *Trimitas*, 1936, balandžio 9, Nr. 15–16, p. 349–350.
5. A. G. Ketvirtasis visuotinis šaulių suvažiavimas. II diena. *Trimitas*, 1925, kovo 19, Nr. 11, p. 341–346.
6. A. L. Sportuokime! *Trimitas*, 1932, sausio 7, Nr. 2, p. 32–33.
7. ASEVIČIUS, Vytautas. ir kt. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VI. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2006. 384 p.
8. Bendriniai šaulių sporto pratimai. Kaunas, 1936 m. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 993, l. [1–20].
9. BIČIŪNAS, [Vytautas]. Estų šauliai. *Trimitas*, 1926, rugsėjo 16, Nr. 36, p. 1156–1158.
10. BIČIŪNAS, Vytautas. Šaulių Sąjungos veikla statuto šviesoje. *Trimitas*, 1936, liepos 30, Nr. 31, p. 730–731.
11. BUTULIS, Ilgvars. *Sveiki, Aizsargi!* Rīgā: Jumava, 2011. 264 l.
12. Čekai apie šaules. *Trimitas*, 1937, rugsėjo 2, Nr. 35, p. 833.
13. Čekoslovakijos nepriklausomybės sukaktuvės. *Trimitas*, 1933, lapkričio 2, Nr. 44, p. 866.
14. D. Šaulių šventės belaukiant. *Trimitas*, 1929, balandžio 4, Nr. 14, p. 223.
15. Darbo programa, būrių sanitarinėms sekcijoms 1930 m. *Trimitas*, 1929, gruodžio 20, Nr. 51, p. 859–860.
16. DA-S, V. Sporūta (Kūno kultūros rūmų sporto talka). *Trimitas*, 1932, lapkričio 24, Nr. 48, p. 957.
17. DAUDZVARDAS, Vincas. Čekoslovakijos sakalai. *Trimitas*, 1928, rugsėjo 20, Nr. 38, p. 1234–1237.
18. DAUDZVARDAS, Vincas. Kovo 5-tos dienos proga. *Trimitas*, 1933, kovo 2, Nr. 9, p. 168–170.
19. DAUDZVARDAS, Vincas. Stipinkime paregimos supratimą. *Trimitas*, 1934, spalio 4, Nr. 40, p. 790–792.
20. DAUGIS, Pr. Sakalų mankšta. *Trimitas*, 1926, liepos 22, Nr. 28, p. 899–901.
21. DIMOND, Mark. The Sokol and Czech Nationalism, 1918–1948. In *Czechoslovakia in a nationalist and fascist Europe 1918–1948*. Ed by. M. CORNWALL; R. J. W. EVANS. Oxford: Oxford University Press, 2007, pp. 185–205.
22. DINEIKA, Karolis. Ar sulauksime trečiosios lyties? *Trimitas*, 1924, Nr. 183, p. 22–23.
23. DUNDULIENĖ, Pranė. *Paukščiai senuosiuose lietuvių tikėjimuose ir mene*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. 153 p.
24. Fizinis lavinimas ir šauliai [paskaita per Kauno radiją 1930 m.]. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 709, l. 6–11.

25. GRAUROGKAS, A. Dėl šaulių statuto. *Trimitas*, 1931, sausio 15, Nr. 3, p. 43–44.
26. GRAUROGKAS, A. Šaulių Sąjungos reikšmė mūsų gyvenime. *Trimitas*, 1934, kovo 15, Nr. 11, p. 207–208.
27. Iš karių gyvenimo. *Trimitas*, 1929, birželio 13, Nr. 24, p. 295.
28. Iš sporto kursų Šiauliuose. *Trimitas*, 1924, sausio 3, Nr. 170, p. 29.
29. Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1927, rugpjūčio 25, Nr. 33, p. 1063–1066.
30. Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1929, rugpjūčio 8, Nr. 32, p. 544–545.
31. Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1931, rugsėjo 24, Nr. 39, p. 769–776.
32. Įvairios žinios. Lietuvoje. *Trimitas*, 1926, rugsėjo 16, Nr. 36, p. 1151–1153.
33. Įvairios žinios. *Trimitas*, 1929, rugpjūčio 1, Nr. 31, p. 532–534.
34. Įvairios žinios. *Trimitas*, 1938, birželio 2, Nr. 22, p. 536–537.
35. YLÄNNE, Yrjö. Suomijos šaulių sąjunga. *Lietuvos karo invalidas*, 1934, Nr. 1, p. 28–29.
36. J. K. Savam dešimtmetį. *Trimitas*, 1929, birželio 20, Nr. 25, p. 400–401.
37. JANUŠAUSKAS. Apie L. Š. Sąjungos Sporto kursus. *Trimitas*, 1924, rugsėjo 18, Nr. 205, p. 16.
38. Jo Ekselencijai Ponui Švietimo Ministeriui, 1937 m. vasaris. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b, 1070, l. 284–294.
39. JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014. 588+xvi p.
40. JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Vieni vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 11–24.
41. JOKUBAUSKAS, Vytautas; VAICĖNONIS, Jonas; VAREIKIS, Vygantas; VITKUS, Hektoras. *Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*. Klaipėda: Spaustuvė Druka, 2015. 320 p.
42. JOKUBAVIČIENĖ, Ingrida. Lietuvos sporto rėmimo tradicijos XX a. 3–4 dešimtmečiuose. *Istorija*, 2013, t. LXXXIX, p. 20–30.
43. JOKUBAVIČIENĖ, Ingrida. Moterys Lietuvos sporto arenoje XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje: pasirinktas ar primestas vaidmuo. *Istorija*, 2012, t. LXXXV, p. 35–48.
44. JOKUBAVIČIENĖ, Ingrida. Sportas ir politika: vokiečių sportinė veikla Klaipėdos krašte 1923–1939 metais. *Lietuvos istorijos studijos*, 2006, t. XVII, p. 38–53.
45. JURGELIONIS, [Antanas]. Kūno kultūra ir sporto šventės. *Kardas*, 1926, lapkričio 10, Nr. 31, p. 490.
46. JURGELIONIS, [Antanas]. Šaulių kūno kultūros darbas. *Lietuvos aidas*, 1929, birželio 25, Nr. 141 (625), p. 5.
47. JURGELIONIS, Antanas. *Kariuomenės fizinis lavinimas*. Kaunas: Vyr. štabo spaudos ir švietimo skyrius, 1929. 196 p.
48. JURGELIONIS, Antanas. Sveikatos, mankštinimo ir gynimosi institucijų sąryšis. *Kardas*, 1925, lapkričio 1, Nr. 20, p. 1–5.
49. KALNĖNAS, [Jonas]. Šaulių kelionė Suomiuosna. *Trimitas*, 1926, liepos 29, Nr. 29, p. 935–944.
50. KALNĖNAS, [Jonas]. Šaulių kelionė Suomiuosna. *Trimitas*, 1926, rugpjūčio 26, Nr. 33, p. 1066–1073.

51. KALNĖNAS, Jonas. Dėl amžino paminklo Vladui Putvinskiui. *Trimitas*, 1929, balandžio 11, Nr. 15, p. 240–241.
52. KAN. VI. Putvinskio kuopos sukaktuvės. *Trimitas*, 1937, spalio 28, Nr. 43, p. 1021.
53. KANTEIKIS, J. Šaulių S-gos rinkinių atstovų susirinkimas. *Trimitas*, 1938, kovo 17, Nr. 11, p. 267–268.
54. Kas mūsų nuveikta? *Trimitas*, 1937, birželio 24, Nr. 25, p. 583–585.
55. *Kas tai yra šauliai*. V. PUTVINSKIS. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, [1919]. 8 p.
56. K-AS, J. Savišalpos atstovų suvažiavimas. *Trimitas*, 1931, balandžio 16, Nr. 16, p. 302–304.
57. KASTANAUSKAITĖ, Laima. *Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918–1940)*. Vilnius: Vaga, 2008. 424 p.
58. KENSTGAILA-KENSTAVIČIUS, [Antanas]. Dėl jaunųjų šaulių organizavimo. *Trimitas*, 1930, kovo 20, Nr. 12, p. 232.
59. Klausimai ir atsakymai. *Trimitas*, 1927, rugpjūčio 25, Nr. 33, p. 1071–1072.
60. Klausimai ir atsakymai. *Trimitas*, 1928, balandžio 19, Nr. 16, p. 550.
61. KLIMAITIS, Kautynių mokslas. *Trimitas*, 1925, sausio 22, Nr. 3, p. 83–86.
62. Kontrolinis sporto patikrinimas, 1932 m. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 660, l. 2–4.
63. Korespondencijos. *Trimitas*, 1924, balandžio 10, Nr. 183, p. 26–29.
64. Korespondencijos. *Trimitas*, 1924, birželio 12, Nr. 191, p. 24–30.
65. Korespondencijos. *Trimitas*, 1924, birželio 5, Nr. 190, p. 25–30.
66. Korespondencijos. *Trimitas*, 1924, gegužės 1, Nr. 185, p. 24–28.
67. Korespondencijos. *Trimitas*, 1924, gegužės 15, Nr. 187, p. 25–29.
68. Korespondencijos. *Trimitas*, 1924, kovo 20, Nr. 180, p. 28–29.
69. Korespondencijos. *Trimitas*, 1924, sausio 24, Nr. 173, p. 26–27.
70. Korespondencijos. *Trimitas*, 1924, vasario 21, Nr. 177, p. 25–29.
71. Korespondencijos. *Trimitas*, 1925, kovo 12, Nr. 10, p. 315–317.
72. KRAUCEVIČIUS, [Juozas]. VIII sakalų olimpiada-sulėkimas Pragoj. *Kardas*, 1926, rugpjūčio 10, Nr. 21–22, p. 342–344.
73. K-TIS, Č. Šaulių reikalai. Fizinis lavinimas ir šauliai. *Trimitas*, 1930, kovo 27, Nr. 13, p. 251–252.
74. KVIKLYS, Vladas. Šauliai ir sportas. *Trimitas*, 1932, spalio 13, Nr. 42, p. 837–838.
75. LIDUOKIS. Broliai ir sesės lietuviai – lietuvės! *Trimitas*, 1939, sausio 5, Nr. 1, p. 13–16.
76. *Lietuvių enciklopedija*, t. XV, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1991. 808 p.
77. *Lietuvių enciklopedija*, t. XXIX, South Boston: Lietuvių Enciklopedijos leidykla, 1963. 544 p.
78. *Lietuvos sporto enciklopedija*. t. I. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2010. 724 p.
79. *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*. Sud. V. KAVALIAUSKAS; J. ŠIRVINSKAS; S. JEGELEVIČIUS. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 2005. 311 p.
80. *Lietuvos Šaulių Sąjungos vidaus tvarkos statutas*. Kaunas, 1925. 28 p.
81. LŠS 1932 m. gegužės 10 d. raštas Kariuomenės sporto draugijos pirmininkui. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 660, l. 87.
82. LŠS 1937 m. balandžio 28 d. raportas. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 993, l. [1].

83. LŠS įstatų projektas. *Trimitas*, 1920, gegužis, Nr. 1, p. 24–30.
84. LŠS karinio parengimo skyriaus viršininko 1930 m. lapkričio mėn. raportas. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 661, l. 42.
85. LŠS komisijos aktas, 1931 m. sausio 30 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 660, l. 123.
86. LŠS komisijos aktas, 1932 m. gruodžio 31 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 660, l. 1.
87. LŠS komisijos aktas, 1932 m. vasario 3 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 687, l. 46.
88. LŠS komisijos aktas, 1937 m. rugsėjo 30 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1070, l. 136.
89. LŠS rinktinių atstovų 1939 m. kovo 11 d. susirinkimo protokolas. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1337, l. 163–166 apv. l.
90. LŠS štabo viršininko 1936 m. gegužės 5 d. įsakymas šaulių sporto klubams ir sekcijoms. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1017, l. 82.
91. LŠS V Trakų rinktinės vado 1936 m. balandžio 27 d. įsakymas šaulių būrių, kuopų ir batalionų vadams. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1017, l. 198–198 apv. l.
92. LŠS vado 1936 m. kovo 19 d. įsakymas rinktinių vadams. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1043, l. 55.
93. MARCINKEVIČIUS, Aleksandras. Dalyvaukime Šaulių Sąjungos šventėj! *Trimitas*, 1929, birželio 13, Nr. 24, p. 383.
94. MATUSAS, Jonas. *Šaulių Sąjungos istorija*. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 1939. 328 p.
95. MATUSAS, Jonas. Vl. Putvinskio palikimas. *Trimitas*, 1937, kovo 5, Nr. 9, p. 193–197.
96. Medžioklės įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1925, gegužės 9, Nr. 191, p. 2–3.
97. MILIAUSKAS, St. Keletas minčių apie sportą. *Trimitas*, 1927, birželio 15, Nr. 23, p. 731–732.
98. NARBUTAS, Jonas. *Sportas Nepriklausomoje Lietuvoje 1919–1936*. t. I. Chicago: 1978. 432 p.
99. NARBUTAS, Jonas. *Sportas Nepriklausomoje Lietuvoje 1937–1940*. t. II. Chicago: 1978. 445 p.
100. NAUJOKAS, Justinas. Kada ir kas draudžiama medžioti? *Trimitas*, 1937, sausio 28, Nr. 4, p. 86–87.
101. P. Vyt. Sportas ir mes. *Trimitas*, 1923, sausio 13, Nr. 122, p. 23–25.
102. PABĖGĖLIS. Iš kovų ties Varėna. *Trimitas*, 1920, spalio 13, Nr. 11, p. 21–23.
103. Pasižymėjimo sporte žetonai. *Trimitas*, 1926, rugpjūčio 5, Nr. 30, p. 966.
104. Penktas visuotinis LŠS būrių atstovų suvažiavimas. *Trimitas*, 1926, liepos 2, Nr. 25, p. 817–820.
105. PYRAGIUS, [Jonas]. Šaudymo aikštės įrengimas. *Trimitas*, 1924, lapkričio 6, Nr. 212, p. 14–18.
106. PYRAGIUS, [Jonas]. Šaudymo sportas. *Trimitas*, 1924, spalio 16, Nr. 209, p. 22–27.
107. PYRAGIUS, [Jonas]. Taikiniai. *Trimitas*, 1924, spalio 23, Nr. 210, p. 24–26.
108. PR. MR. Ką turi veikti būrių sporto sekcijos? *Trimitas*, 1926, gegužės 27, Nr. 20, p. 645–646.
109. PUTVINSKAITĖ-MARCINKEVIČIENĖ, Sofija. Šaulių moterų reikalai. Kuriuo keliu? Moterų šaulių organizavimas. *Trimitas*, 1931, birželio 25, Nr. 25, p. 506–508.
110. PUTVINSKIS, Vladas. Istorinis žvilgsnis į šauliškumą. *1927 m. vasario 16*. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 1927, p. 8–11.
111. PUTVINSKIS, Vladas. Lietuvos Šaulių uždaviniai. *Trimitas*, 1920, gegužis, Nr. 1, p. 4–7.
112. PUTVINSKIS-PUTVYS, Vladas. *Ideologiniai ir publicistiniai raštai*, t. II. Red. A. MARCINKEVIČIUS. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 1933. 304 p.

113. R-AS, A. Kariškas jaunuomenės auklėjimas užsieny. *Trimitas*, 1927, lapkričio 24, Nr. 46, p. 1472–1473.
114. R-IS. Čekoslovakijos nepriklausomybės 13 metų sukaktis. *Karys*, 1931, spalio 29, Nr. 44, p. 877–880.
115. RŪKAS, A. Artojai eina. *Trimitas*, 1938, vasario 16, Nr. 6, p. 139.
116. Sakalų gimnastika. *Trimitas*, 1929, sausio 5, Nr. 1, p. 13.
117. SALADŽIUS, Pranas. Atgavę Vilnių, pradėjome naują barą. *Trimitas*, 1940, kovo 8, Nr. 10, p. 231–233.
118. Sąjungos štabo žinios. *Trimitas*, 1937, gegužės 5, Nr. 18, p. 408.
119. SIMINSKAS, J. Pas čekoslovakų sakalus. *Trimitas*, 1937, lapkričio 11, Nr. 45, p. 1069.
120. SMAILSAS, S. Kaip lavintis pačiam? *Trimitas*, 1926, rugsėjo 16, Nr. 36, p. 1166–1168.
121. Spauda apie mus. *Trimitas*, 1937, sausio 28, Nr. 4, p. 90.
122. Sportas. Kūno kultūros priemonės. *Trimitas*, 1922, sausio 7, Nr. 1, p. 26–30.
123. Sportas. *Trimitas*, 1925, rugsėjo 3, Nr. 34, p. 1126–1127.
124. Sportas. *Trimitas*, 1926, birželio 17, Nr. 23, p. 758–760.
125. Sportas. *Trimitas*, 1938, gegužės 26, Nr. 21, p. 520–521.
126. Sportas. *Trimitas*, 1938, liepos 7, Nr. 27, p. 662–663.
127. Sporto instruktoriaus 1926 m. rugsėjo 18 d. raportas. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 527, l. 16.
128. *Sportūra*. Kaunas: Kūno kultūros rūmai, 1932. 32 p.
129. Suskrenda jaun lietuviai. *Trimitas*, 1937, birželio 24, Nr. 25, p. 595.
130. Šaulio ir jo profesijos pareigos. *Trimitas*, 1922, vasario 4, Nr. 5, p. 30–31.
131. Šaulių reikalai. Ruoškimės Jonines švęsti. *Trimitas*, 1930, gegužės 8, Nr. 19, p. 377.
132. Šaulių reikalai. *Trimitas*, 1925, sausio 8, Nr. 1, p. 26–27.
133. Šaulių sąjungos atstovų susirinkimas. *Trimitas*, 1936, liepos 2, Nr. 27, p. 628–634.
134. *Šaulių sąjungos įstatymas ir statutas*. Kaunas, 1936. 80 p.
135. Šaulių Sąjungos Vadas apie besitarianantį s-gos dvidešimtmetį. *Karys*, 1939, sausio 26, Nr. 4, p. 116.
136. Šaulių sporto vadovų kursai. *Trimitas*, 1937, birželio 3, Nr. 22, p. 504.
137. Šaulių žinios. *Trimitas*, 1921, sausio 8, Nr. 1, p. 26–27.
138. ŠULGINAS, J. Sportas. *Trimitas*, 1922, kovo 18, Nr. 11, p. 22–24.
139. Tautos organizavimas. *Trimitas*, 1924, balandžio 3, Nr. 182, p. 12–13.
140. TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996. 414 p.
141. TUMAS, [Kazys]. Sportas pavasarį. *Trimitas*, 1932, balandžio 21, Nr. 17, p. 336.
142. TUMAS, [Kazys]. Šaulių kūno kultūros veiklai 15 metų. *Trimitas*, 1936, lapkričio 19, Nr. 47, p. 1134–1135.
143. TUMAS, [Kazys]. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, 1936, balandžio 9, Nr. 15–16, p. 353.
144. TUMAS, [Kazys]. Šaulių sporto vadovams. *Trimitas*, 1932, rugsėjo 22, Nr. 39, p. 776.
145. TUMAS, [Kazys]. Šaulių sporto veikla. *Trimitas*, 1932, balandžio 7, Nr. 15, p. 296–298.

146. TURČINIŠKIS, J. Šauliams. *Trimitas*, 1920, gegužė, Nr. 1, p. 1.
147. T-US, I. Šaulių uniformos dėvėjimas. *Trimitas*, 1929, rugpjūčio 29, Nr. 35, p. 587–588.
148. V. D. Šaulių spaudos talka. *Trimitas*, 1930, lapkričio 20, Nr. 47, p. 962.
149. V. ST. Prieššaukiamas parengimas Prancūzijoje. *Trimitas*, 1926, liepos 15, Nr. 27, p. 870–872.
150. V. ST. Prieššaukiamas parengimas Suomijoje. *Trimitas*, 1926, liepos 8, Nr. 26, p. 835–837.
151. V. B. Čekų sakalų šventė. *Trimitas*, 1926, gegužės 27, Nr. 20, p. 643–644.
152. VAIČIŪNAS, Petras. Būk gražus!.. *Trimitas*, 1924, Nr. 186, p. 20–23.
153. VAREIKIS, Vygantas. Bandytas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos šaulių sąjungos ištakos. In *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXVIII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS, V. VAREIKIS. Klaipėda, 2014, p. 19–40. DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/ahuk.v28i0.920>
154. VAREIKIS, Vygantas. Šaulių Sąjunga, lenkai, žydai: LŠS ideologijos ir propagandos bruožai. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: konferencijos pranešimų medžiaga*, 2002 m. kovo 7 d. Kaunas: Detalė, 2002, p. 126–145.
155. VILKUPIS, [J]. Pažangos idėja sakalų ideologijoje. *Trimitas*, 1929, birželio 6, Nr. 32, p. 373–373.
156. VILKUPIS, J. Sakalų ideologijos pagrindai. *Trimitas*, 1929, gegužės 23, Nr. 21, p. 339–340.
157. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIII, Vilnius: Spindulys, 2008. 799 p.
158. Visuotinis suvažiavimas. *Trimitas*, 1926, birželio 17, Nr. 23, p. 732–734.
159. VL. AN. Rūpinkimės kūno kultūra. *Trimitas*, 1926, liepos 29, Nr. 29, p. 924–925.
160. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai*. Sud. I. NEKRAŠIENĖ. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus, 2003. 436 p.
161. WAIC, Marek. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2013. 212 s.
162. WALDAUF, Jan. *Sokol malé dějiny velké myšlenky*. Díl první, Luhačovice: Nakladatelství Atelier IM Luhačovice, 2007. 382 s.
163. X. Grįžo iš užsienio c. v. prezidento narys A. Marcinkevičius. *Trimitas*, 1931, kovo 26, Nr. 13, p. 248.
164. ZIMINSKAS, J. Per knygas pažinsim gyvenimą. *Trimitas*, 1931, birželio 4, Nr. 23, p. 444–446.
165. *Ženkliai ir simboliai*. Red. K. WILKINSON. Vilnius: Alma litera, 2013. 352 p.
166. ŽIRGUTIS, Kazys. Lietuvos šauliai. *Trimitas*, 1938, birželio 10, Nr. 23, p. 547.
167. ŽMUIDZINAVIČIUS, Antanas. Sveiki, broliai ir sesės šauliai! *Trimitas*, 1929, birželio 20, Nr. 25, p. 400.
168. ŽUKAS, A. Taiklus šaulys. *Trimitas*, 1937, gruodžio 16, Nr. 50, p. 1181–1182.
169. БАЛАШОВ, Евгений Александрович. *Шюцкор. Феномен финского патриотизма*. Санкт-Петербург: Карелико, 2012. 204 с.
170. МАК-НИЛ, Уильям. *В погоне за мощью. Технология, вооруженная сила и общество в XI–XX веках*. Москва: Территория будущего, 2008. 455 с.

171. ЮССИЛА, Осмо; ХЕНТИЛЯ, Сеппо; НЕВАКИВИ, Юкка. *Политическая история Финляндии 1809–2009*. Москва: Весь мир, 2010. 472 с.

Komentarai

172. Kino kronikų vaizdai leidžia identifikuoti *Sokol* suvažiavimų tarpukariu ir 1939 m. LŠS 20-mečio šventės programų panašumus: organizacijų narių paradai, kariniai paradai, tautiniai rūbai, masiniai gimnastikos pratimai ir t. t. Žr.: Sokolský slet 1914–1934. [žr. 2015 07 19]. < <https://www.youtube.com/watch?v=elA2OVgxSzE> >; X. všesokolský slet (1938). [žr. 2015 07 19]. < https://www.youtube.com/watch?v=YSbDJ6gb_Xw >; 10th Sokol club congress Prague 1938. [žr. 2015 07 19]. < <https://www.youtube.com/watch?v=lqeGIzW0-Dc> >; Lietuvos Šaulių Sąjunga 1939. [žr. 2015 07 19]. < <https://www.youtube.com/watch?v=NzgfkvAX2A> >; Šaulių sąjungos 20-metis – Union of Lithuanian Riflemen (1939). [žr. 2015 07 19]. < <https://www.youtube.com/watch?v=MR2VeXcFyjA> >; Šaulių sąjungos 20-metis Kaune (1939). [žr. 2015 07 19]. < <https://www.youtube.com/watch?v=Z4mkoRTiis> >.

Acting like a Rifleman: Sports and Military Training in Interwar Lithuania

Vytautas Jokubauskas

Klaipėda University Institute of Baltic Region History and Archaeology, Herkaus Manto str. 84, Klaipėda, e-mail pilsotas@yahoo.com

Summary

The article provides the analysis of utilisation of sports for the purpose of military training of riflemen in Lithuania in the interwar period by highlighting the idea of significance of athletics and practical activities of riflemen. Athletics was considered a part of military training in the interwar years; therefore, the Lithuanian Riflemen's Union actively promoted sporting activities by integrating athletics into military instruction programmes and choosing relevant sporting activities for that purpose. The idea of training the body and mind through sports was brought forward emphasizing that a conscious Lithuanian nation, physically and mentally strong, would be capable of resisting any external threats. A person engaged in sports would not only develop a physical strength but also acquire certain skills necessary for armed defence and, consequently, determination and self-confidence. Sports were seen as a form of representation and a field for competition of nations and states.

Sports were identified as a priority for the Riflemen emphasising an imperative that each and every Rifleman should engage in sports. It suggested that engagement in athletics implied *acting like a rifleman* which presupposed that sporting activities were seen as a *rifleman-like* action, *šauliškumas* (acting in the spirit of riflemen) even outside the Riflemen's Union; thus, in addition to institutionalised Riflemen (members of the Lithuanian Riflemen's Union), there were also spiritual riflemen, i.e. individuals who were not formal members of the Lithuanian Riflemen's Union but whose activities, outlooks, and self-identification nevertheless fitted in with the requirements of the *šauliškumas* (*acting like a rifleman*) paradigm. In 1940 the Lithuanian Riflemen's Union had 114 sports clubs and 450 athletic associations. Moreover, the Riflemen involved the public of Lithuania into regular *rifleman-like* activities during sporting events which were organised on the occasion of various anniversaries and festivals. The latter factor was important bearing in mind the stated goal of the Riflemen to organise and lead their communities and to initiate the protracted guerrilla resistance in the event of war. Physically strong, disciplined, resolute, and morally determined Riflemen were supposed to become natural leaders of communities in the event of crisis or threat.

The Finnish and Czech paramilitary movements were widely and frequently presented as model patterns in various spheres of the Riflemen activities, sports included. There was much to borrow from the *Sokol* movement which started its activities in the 19th century. The Finnish *Suojeluskunta*, with its roots in fire-fighting, hunting, and athletic groups already active prior to World War I, was especially notable for shooting sports. The symbiosis of the Czech and Finnish national paramilitary practices did not only manifest itself in the Lithuanian Riflemen's Union through the range of activities; it also included adoption of different traditions of wearing uniforms or national costumes in the Riflemen's Union. The Lithuanian riflewomen wore uniforms designed according to the pattern of the Finnish *Lotta Svärd* or national costumes following the example of the Czech *Sokol* organisation.

The two salient *borrowings* – rhythmic exercises adopted from the Czechs and shooting from the Finns – present an example of a collective spirit and coherent mass interaction synergy with individuality, precision, and self-reliance. Large-scale performances during festivities, which correlate with the 17th century Dutch idea of the development of loyalty through troop drill (in the case of the Riflemen, the stress was put not only on the loyalty to the commanders but rather on the Riflemen's national idea of defending the Lithuanian statehood), nourished a shared spirit of the Lithuanian paramilitarism – *šauliškumas*, being and acting like a rifleman, and understanding that everyone was a member of the Riflemen family, whereas shooting was a highly individual activity. In the first case, all the Riflemen were rallied for a common goal, i.e. the defence of the country, and in the second case, a concept of individual action was indoctrinated, which was essential for the chosen tactics of guerrilla resistance.

Įteikta / Received 2015-09-10
Priimta / Accepted 2015-11-04